

Édes Anyanyelvünk

XVII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM 1995. ÁPRILIS

ÁRA: 40 FORINT

Történelem az utcanevekben

A nyelv állandóan változik, mint maga az élet. Különösen érzékenyek a társadalom változásaira a tulajdonnevek. Ez az érzékenység nyilvánul meg a névdivatban. Akárcsak az öltözködésnek, a nevek viselésének a szokásai is változnak.

Példa erre az, hogy száz évvel ezelőtt, 1894-ben hirtelen megnövekedett az újszülött fiúgyerekek nevei között a Lajosok száma. Abban az évben halt meg Kossuth Lajos. Az ő tiszteletére nevezték el sokan gyermeküket *Lajos*-nak.

A földrajzi nevek, köztük is főleg az utcanevek változtatása még a személyneveknél is érzékenyebben tükrözi a kort. Ennek gyakorlati oka az, hogy a társadalmi rendszer meg akarja örökíteni kiemelkedő hőseit – és benne saját magát. Ennek legolcsóbb és igen hatásos módja az utcanévadás. Különösen Európának ebben az általunk lakott térségében figyelhető meg a gyakori utcanév-változtatás jelensége. Ezt az eljárást olykor – a kívülről külföldiek értetlenkedő csodálkozására – fokozott, nemegyszer hangosan kifejezett érzelmi kitörés kíséri.

Érdekes, hogy a sűrűn változó elnevezésekben valamiféle „tehetetlenség” érezhető. Akárhogyan csereberélik is a hivatalos utcanévtáblákat, az odavalósiak megőrzik a régi nevet, és azt is használják. Sokszor meg sem értik az újakat. Mennél jobban erőltetik a „hivatalos” elnevezést, annál előbb marad a régi.

Ez történt Budapest egyik forgalmas csomópontjának, az *Oktogon*-nak a nevével. A nyolcszögletű teret találóan nevezték el így. Hiába alakította át az egyik önkényuralom az Oktogon nevét „Mussolini térré”, a másik „November 7. térré”. Ezek az elnevezések sohasem váltak általánossá. A tér megmaradt *Oktogon*-nak. Az ismét feltett utcanévtáblák újból ezt hirdetik.

Budapest első széles, az Oktogonon is áthaladó, gyönyörű palotasorral szegélyezett útja méltán kapta a *Sugár út* nevet. A Millennium alkalmából nevezték el gr. Andrássy Gyuláról, a Monarchia külügyminiszteréről, Magyarország miniszterelnökéről, aki olyan sokat tett Budapestért és az országért. Az 1947 utáni hatalom nem rokonszenvezett vele. Inkább *Sztálin út*-nak nevezték el a Sugár utat.

Az 1956. október 23-i forradalom napján szedték le a szemet bántó névtáblát. Ebben az időszakban az út a forradalmat kirobantó, szabadságszerető egyetemisták tiszteletére *Magyar ifjúság útja* lett.

Az ismét felülkerekedő önkényuralom már más módszerekkel szolgálta előbbi céljait. Sztálin nevét nem hozta vissza. Ekkor a semlegesnek ítélt *Népköztársaság útja* nevet kapta az Andrássy út. Miután megszűnt ez az államforma, nemrég visszakeresztelték a sokat változtatott nevű utat a mindennapokban eddig is használatos *Andrássy út*-ra.

Pár hete Ungvárra látogató csoportunkat a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és kedves ruszin házigazdánk magyaros vendégszeretettel fogadta. Hányatott soruk bizonyágaképpen a régi *Piac tér* neveit sorolták fel. A Millennium évében változott a neve *Kossuth tér*-re. Az 1920-as trianoni döntés a várost Csehszlovákiához csatolta. A hatóságok célszerűnek látták, hogy a cseh Masarykról nevezzék el a Kossuth teret. Amikor a 30-as évek végén átmenetileg Ungvár is visszakerült Magyarországhoz, a helybeliek örömeikben a tér nevét tüstént *Horthy tér*-re változtatták. A második világháború után bekövetkező szovjet megszállást jelezte az új *Sztálin tér* elnevezés. Adatközlőim már nem emlékeztek arra, hogy milyen alkalomból keresztelték át a soknevű teret *Újraegyesülés tér*-re. Hihetőleg Sztálinnak 1953-ban bekövetkezett halála tette időszertelenné még a nevet is. Az örök hízelgők az *Újraegyesülés* elnevezéssel akarták belopni magukat a hatalom kegyeibe; mintha korábban is a Szovjetunióhoz tartozott volna Kárpátalja! 1990-ben ezen a téren állították fel Petőfi Sándor szobrát. Ezért kapta jelenlegi *Petőfi tér* nevét.

Itt az ideje annak, hogy Ungvár és egész Kárpátalja földrajzi neveit számbavegyék, és azok viharos történetével együtt összegyűjtsék! Ez a szép feladat elsősorban a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének lelkes és kitűnő tagjaira vár!

Berényi Zsuzsanna Ágnes

A TARTALOMBÓL:

Deme László:
*Ez mellett, az ellenére –
és társaik*

Gyurkovics Tibor
„szóbalalajkái”
Bódi Zoltán interjúja

Balázs Géza:
Divatszavak 1994-ben

Nyelv és matematika?
Szentiványi Tibor és
Victor András írásai

Panek Zoltán:
Kosztolányi és az új
„köröm-korszak”

Grétsy László:
A szerkesztő postájából

Szathmári István:
A csak helye
a mondatban

És: parádés rímek,
nyelvi mozaik,
pályázat, pontozó,
nyelvész-leletek,
keresztretjtvény!

Emlékverseny Lőrincze Lajos tiszteletére

A Veszprém Megyei Önkormányzati Hivatal, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és a balatonalmádi Magyar-Angol Tannyelvű Gimnázium emlékversenyt szervez Lőrincze Lajos tanár úr születése 80. évfordulójának tiszteletére.

Az emlékversenyre várja a középfokú intézmények tanulóinak pályázatát az alábbi témakörökben:

- a) Lőrincze Lajos élete és alkotói pályája
- b) Találkozás Lőrincze Lajossal (egy konkrét élmény leírása)
- c) Lőrincze Lajos külföldi missziói a magyar nyelvért

Pályázni olyan maximum 10 oldal (kettes sortáv, 25 sor, 52 leütés) terjedelmű dolgozattal lehet, amelyet a pályázó 1995. június 30-ig beküld az alábbi címre: Magyar-Angol Tannyelvű Gimnázium; 8220 Balatonalmádi, Rákóczi u. 39. Pf. 125.

A díjkiosztás Balatonalmádban lesz 1995. november 24-én, a Lőrincze Lajos emlékülés keretében.

Czuczor Sándor
a balatonalmádi Magyar-Angol
Tannyelvű Gimnázium igazgatója

TARTALOM

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Történelem az utcanevekben	1
Emlékverseny Lőrincze Lajos tiszteletére	2
Deme László: <i>Ez mellett, az ellenére</i> – és társaik	3
May István: „Nyelvi önvédelem” francia, német és magyar földön	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Bódi Zoltán interjúja: Gyurkovics Tibor szóbalalajkái	6
Mizser Lajos: A bolygó hollandi	6
Balázs Géza: Divatszavak 1994-ben	7
P. Kovács Imre: Miért jó az, ami rossz?	8
Isépy Dezső levele: Felesleges? Káros!	8
Fábián Pál: <i>Tömkeleg és tömeg</i>	9
Szathmári István: A csak helye a mondatban	9
Szentiványi Tibor: Száz szónak is egy a vége	10
Victor András: Kockás füzet	11
Bán Ervin: Újra kezdődik az „ugor–török háború”?	12
G. R.: Nyelvi vademecum	12
Albert Zsuzsa: Koszorú	13
Szerzőinkhez!, Kedves Olvasóink!	13
Graf Rezső: A kétlaki költő	14
Sebestyén Árpád: Búcsú dr. Nagy Jánostól	14
Panek Zoltán: Kosztolányi és az új „köröm-korszak”	15
B. Lőrinczy Éva: Munkatársak – a címlap belső oldalán	15
Pontozó	16
Keresztretjtvény	17
Németh Emil: Bölcselkedő remek rímek	17
Hírek	18
Komoróczy György: Anyanyelvapolók Erdélyben	18
Zimányi Árpád: Pedagógusjelöltek helyesírási versenye	18
Grétsy László: A szerkesztő postájából	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvapolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 112-4010

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a HÍRKER Rt., az NH Rt.
és több alternatív terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), amelynek címe: 1900 Budapest, XIII., Lehel út 10/A. (Kérésre az iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 200 Ft
Számonkénti ár: 40 Ft
Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk kérhető:
Anyanyelvapolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Címlapterv:

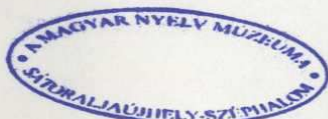
Heiling Zsolt

Lapunk kiadását a
Nemzeti Kulturális Alap,
A Szép Magyar Nyelvért
Alapítvány és a
Táncsics Mihály Alapítvány
támogatja.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 132-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Ez mellett, az ellenére - és társaik

A nyelv a beszédben él, ezért a változások is először a nyelvhasználatban jelentkeznek, és csak megerősödésüknek, közkeletűvé válásuknak egy bizonyos fokán rögződnek nyelvi értékűvé. S minthogy a nyelvhasználat sokféle rétegre bomlik, a nyelvi változásnak egyik forrása a rétegváltás. A szókincs birodalmában a szűkebb földrajzi területre korlátozódó tájszavak, egy-egy működési területre jellemző szakszók, egy-egy műveltségi típus vagy társadalmi csoport által használt rétegnyelvi elemek, használati körük kiszélesedésével, általánosabb elterjedtségűvé, mondjuk így: köznyelvvé válhatnak. A nyelv művelés (bár olykor nem több, mint aggódó figyelmese a spontán fejlődésnek-változásnak) az efféle rétegváltásokat szemmel tartja, s elterjedtségüknek egy bizonyos fokán egyszerűen tudomásul veszi; sőt, ha a szó új árnyalatot hoz, örömmel jegyzi fel.

Nem pontosan ez a helyzet a nyelvtani jelenségekkel. A hagyományos és folyamatos kultúrával bíró nemzetek nyelvének általában megvan a maga normarétege, standardja, amely anyagában hosszú és szerves fejlődéssel alakult ki a különféle rétegekből, és értékében, presztízsében föléjük emelkedett. Ami ezt a szerves rendszert gazdagítja, árnyalja, azt ez a réteg befogadja, magába építi, sőt hasznosítja. Ami viszont zavarja, bomlasztja a jól működő és kifinomult rendszert, azt a nyelvnek és használatának figyelésére hivatott nyelv művelés kénytelen gyanakvással szemlélni és terjedésében akadályozni.

Néhány ilyen jelenségre utal írásom címe. – Lássuk őket!

1. A beszélt nyelvben – még legigényesebb rétegében is – egyre gyakrabban találkozni a mutató névmásnak efféle névutós alakjaival: *ez mellett, az miatt, ez nélkül, az helyett*. – Nem új jelenség ez; Nyelv művelő kézikönyvünk már tartalmazza. Egyetértéssel idézem onnan a róla szóló részt: „Az irodalmi és köznyelvi használatban bántó hiba, ha valaki *ez, az* alakú névmáshoz fűz mássalhangzós kezdődő névutót: *ez mellett* (helyesen: *e mellett*, illetőleg határozószóként: *emellett*); *az nélkül* (helyesen: *a nélkül*, illetőleg: *anélkül*); *ez miatt* (helyesen: *e miatt*, illetőleg: *emiatt*)” (I, 584). Másutt (II, 213) ezt olvassuk róla: „Nyelvjárásainkban ma is előfordul... A köznyelvben ez hiba, kerülendő”.

Miért hiba? – kérdezhetjük. Azért, mert a névmásoknak magánhangzóval kezdődő névutó – és jelzett szó – előtt csakugyan *ez, az* (és *emez, amaz*) az odaillő alakja: *ez után, az alatt* – mint: *ez évben, az idő tájt* (és: *emez épület, amaz indíték*) –; de mássalhangzó előtt a *-z* nélküli formák használatosak: *e miatt, a végett* – mint: *e házban, a céllal* (és: *eme rét, ama föld*). Így illeszkedik abba a (még) tágabb

körbe, amelybe a névmások toldalékolása is tartozik: magánhangzós kezdet előtt *-z* vel (*ezen, ezért, azok, azé*), mássalhangzós kezdet előtt *-z* nélkül (csak épp hosszan: *ennek, ebben, attól, arra*).

2. Talán újabb, talán ritkább is (még?), de mintha szaporodna a következő típus, melyben a ragtalan alapszó használati köre terjeszkedik. Efféleket jegyeztem fel: „*az ellenére mondom ezt*”; „*ez érdekében tenni kell*”; „*nem e mentén húzódik a választóvonal*”; és tovább: „*mi alapján mondja ezt?*”; „*kik érdekében hazudozott?*” – Nyelv művelő kézikönyvünkben egyre találtam csak példákat közülük: „*ma már elég gyakoriak a mi alapján; ez alapján; amely alapján stb. formák, holott az ilyen szerkezetekben a névmáson régebben mindig ott volt a -nak, -nek rag is (minek alapján, ennek alapján, amelynek alapján)*”. (I, 155)

Ez az egy megfigyelhetően terjed; mégsem szerencsés minta. De mi is a zavaró benne? Hiszen ezek a névutók járulhatnak ragtalan alapszóhoz: „*a jegyzőkönyv alapján*”, „*a megoldás érdekében*”, „*a vonal mentén*”. Inkább csak a nyomatékos formában jelenik meg a (korábbi) birtokos jelzői rag: „*a megoldás(nak) az érdekében*”. Ám ezek még nem váltak olyan fokon névutóvá, hogy a birtokos személyrag elhomályosult volna bennük. Ezért a névmási tőhöz még annak ragos alakjában kíváncsognak. Nincs hát kettősség az ilyenekben: *a megegyezés után*, és: *megegyezés útján*; *a felszólítás ellen*, és: *felszólítás ellenére*; – ezekben viszont van: *ez után*, de: *ennek útján*; *az ellen*, de: *annak ellenére*. És persze: *minek (a) mentén*, *kinek (az) érdekében*.

3. Még inkább hiányzik a birtokos jelző ragja, ha a névmás kijelölő jelzőként áll. Ellesett példák: „*ezt az az idézet kapcsán mondom*”, „*ezen a kérdés eldöntésekor vigyázni kell*”, „*az a kialakult nézet értelmében nyilatkozott*”. – Lám: az előbbinek újabb típusba tolakodása!

Igaz: „*az idézet kapcsán*”, „*a kérdések eldöntésekor*”, „*a nézet értelmében*” kifogástalan. S persze ezek is: „*az az idézet*”, „*ezen a kérdés*”, „*az a kialakult nézet*”. Csak épp együttesük nem megy: a névmás *-nak/nek* ragot kíván; s persze, a párhuzamosság törvénye alapján, azt kell kapnia jelzett szavának is: „*annak az idézetnek kapcsán*”, „*ezenek a kérdéseknek eldöntésekor*”, „*annak a kialakult nézetnek értelmében*”. (Itt említet meg: a kötelező ragisméltés elhagyása előfordul ilyenekben is: „*támogatta az előadónak az a nézetét*”, e helyett: „*azt a nézetét*”; „*mit mondhatok azok az érveken felül*”, nyilván: „*azokon az érveken felül*”).

4. Az imént említett ragisméltéssel rokon a névutóisméltés kényszere. Nem kell ismételnünk a névutót, ha ragos alakhoz járul: „*azon a házán kívül*”, „*ezzel az összeggel együtt*”: itt a ragisméltés elegendő kapcsolatot tart. De az alapformához járuló névutó megisméltendő: „*ez előtt a ház előtt*”, „*a helyett a szó helyett*”.

Mégis ilyeneket jegyez fel mostanában: „*felszólalt az a téves felfogás ellen*”; „*az a kialakult nézet mellett értelt*”; „*azok a körülmények között nem tehetett mást*”. A szokásos (szabályos) megoldás: „*az ellen a téves felfogás ellen*”; „*a mellett a kialakult nézet mellett*”; „*azok között a körülmények között*”. – Aki nehézkesnek érzi, használhatja ezt a (kissé ugyan régies-hivatalos) formát: „*ama körülmények között*”; magánhangzós kezdet előtt persze így: „*amaz indulatok ellenére*”. A magas hangú változat egyszerűbbet is kínál: „*ezenek helyett a kettőzött formák helyett*” ezt: „*e kettőzött formák helyett*”.

5. E jelenségeket érdemes hát figyelni; egyelőre mindenképpen gyanakodva. S a jövőt nemcsak kívánni kell, megpróbálhatjuk alakítani is. Bár van olyan (nem magyar gyökerű) felfogás, amely szerint a használati gyakoriság az egyetlen döntő érv. Ha tehát – mondjuk – a „*kétségtelen, hogy megteszi*” és a „*kétségtelenül megteszi*” keveredéseként létrejött formát („*kétségtelenül, hogy megteszi*”) egy igen tudományos módszerrel felmérés tanúsága szerint a megkérdézett felnőttek fele helyesnek ítéli, sőt egyetűde használja is, akkor a nyelv művelés egyet tehet: tudomásul veszi a számok vallomását (Új Szó 1992. XII. 22.).

Lehet: a számok valóban (bocsánat: „*valóban, hogy*”) ezt diktálnák. De az *kétségtelenül* (azaz: „*kétségtelenül, hogy*”) ellene szól, hogy egy kiterjedt szabályrendszer szerint *hogy* kötőszós mellékmondat névszói állítmányhoz csatlakozhat, határozóhoz viszont nem. S ezt célszerű figyelembe venni, avagy célszerű, hogy figyelembe vegyük; de aligha volna célszerű, hogy figyelmen kívül hagyjuk, illetőleg célszerű figyelmen kívül hagyjuk!

„Nyelvi önvédelem” francia, német és magyar földön

Példákban gazdag, magvas cikket írt Buvári Márta a lap 1994. októberi számába. Példái igazolták a címben felvetett követelés („Nyelvi önvédelmet!”) jogosságát.

Védelem-ről általában akkor beszélünk, amikor valakit vagy valamit ellenség fenyeget. Nos, féltett kincsünket, anyanyelvünket valóban veszedelem fenyegeti az idegen nyelvekből beáramló szókincs és idegenszerű fogalmazás alakjában.

A nyelvtisztaságra való törekvés nem sajátosan magyar jelenség. Legyen elég itt két idegen nyelvterület – a francia és a német – védekezéséről beszámolni, bár bizonyára más nyelvek története is szolgálna hasonló tanulságokkal.

Joachim du Bellay, a Pléiade híres költője (1525–1560) 1549-ben adta ki *Défense et Illustration de la langue française* (A francia nyelv védelme és dicsőbétéle) c. művét, amelyben a francia nyelv önállóságára való törekvést tűzi ki célul. Ajánlásában hangsúlyozza, hogy műve megírására csakis a hazája iránti szeretet indította. – Nem sokkal később a humanista Henri Estienne *Précurrence du langage français* (A francia nyelv kiválósága, 1579) címmel megjelentetett munkájában az udvari körökben elharapózott olasz nyelvi hatás ellen lép fel.

Az idegen hatások és idegenszerűségek elleni küzdelemnek különös lendületet adott századunk 40-es éveitől Marcel Cohen („a francia Lőrincze”). Nevezetes munkája: *Parlez-vous franglais?* (Beszél-e Ön frangolul?) Bizony, ez a védekezés nagyon időszerű volt: százával fordultak elő angol szavak – nemcsak műszakiak – francia szövegekben.

Talán túlzás az az idegen hatás visszahatására irányuló javaslat, amely szerint bírsággal kell sújtani az angol kifejezések használóit. Noha az ilyen adminisztratív intézkedés nem helyeselhető, a javaslat mégis annak bizonyítéka, hogy a franciák mennyire féltik anyanyelvüket.

Német nyelvterületen a kezdeményezés az 1620-as évek alatti nyelvi eldurulás elleni fellépéssel függ össze. Fejedelmek, tudósok *Palmenorden* néven szövetségre léptek a nyelvtisztaságra való törekvésnek, az idegen szavak kiküszöbölésének programjával. Vezetőjük Lajos anhalti herceg volt. Nyelvművelésükben fontos helyet foglal el az 1643. év: ekkor alapított *Deutschgesinnte Genossenschaft* néven nyelvművelő társaságot Philipp von Zesen költő, regényíró (1619–1689). Csakhamar megalakult az ugyancsak a nyelvtisztaságért küzdő *Fruchtbringende Gesellschaft*. – A nyelvápolás, a nyelvtisztaságért vívott harc folytatódott a két irodalmi vezér munkásságában. Martin Opitz 1617-ben adta ki *Aristarchus sive de contemptu Linguae Teutonicae* c. művét. Az ő örökébe lépett Johann Christoph Gottsched, „a német Kazinczy”, neves irodalomtörténész (1700–1766), aki tovább küzdött a purizmus érvényesíté-

séért. Nevezetes műve: *Grundlegung der deutschen Sprachkunst* (1748).

Nézzük ez után a magyar nyelvi önvédelmet, amely miatt nem szégyenkezhetünk, hiszen ragyogó példákkal dicsekedhetik. (Összefoglalása: Fábíán Pál: *Nyelvművelésünk évszázadai*. Bp., 1984. és May István: *Az anyanyelv védelmének rövid krónikája*. Olvasó Nép, VII. évf., 24. sz. 24–29.) Erre az önvédelemre részben a történelem fordulatai ösztönözték íróinkat.

1. A felvilágosodás korában a magyarság legjobbjai előtt tudatossá vált nyelvünk veszélyeztetettsége, ezért harcot indítottak a magyar nyelv államnyelvvé tételéért, az irodalmi nyelv jogaiért, a latin és a német nyelv uralma ellen. Kiindulópontot jelentettek a magyar tudós társaságok létesítésére irányuló törekvések. Besenyei György 1781-ben készített tervében (*Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*) nagy szerep jutott volna a nyelv pallérozásának és a tudományok anyanyelvünkön történő művelésének. Jelentős kezdeményezés volt az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság megalakulása (1793); tervzetét Aranka György marosvásárhelyi táblabíró még az 1790/91-i országgyűlésen terjesztette be. Az idegen szavak kiküszöbölésére, a nyelvtisztaságra irányult az EMNYT tagjának, Mészáros Ignác regényírónak a törekvése. Kazinczy szerint ő kezdte a magyarokat 1769 táján arra szoktatni, hogy „írásaikban idegen szót ne szenvedjenek”. A purizmus következetes híve volt Dugonics András is: büszkén hirdette, hogy bármit ki lehet fejteni anyanyelvünkön. Szépirodalmi munkásságán kívül gyűjtötte a népnyelvi szólásokat, sőt matematikai tankönyvében (1784) rést ütött a latin nyelvnek a tudományok területén való egyeduralmán.

Bessenyei fellépésével függ össze a magyar nyelv pallérozásának kezdete és az a mozgalom terebélyesedett törekvés, amely a magyar irodalmat a nyugattal azonos szintre igyekezett emelni. Minthogy pedig e cél megvalósításához a szókincs bővítésére, a nyelv megújítására volt szükség, elkezdődött nyelvünk történetének korszakalkotó szakasza, a nyelvújítás, amelyet az újítók (neológusok) és a maradiak (ortológusok) közötti, sokszor éles hangú harcok jellemeztek, s amelyből végül is a magyar nyelv került ki győztesen.

A sokáig elhúzódó – túlzásoktól sem mentes – mozgalom vége felé, 1872-ben indított folyóiratot Magyar Nyelvőr címen Szarvas Gábor, neves nyelvész közreműködésével: a nyelvújítás kérdésében a józan mértéktartást képviselte, és állást foglalt a magyartalanítások ellen.

A napjainkban is működő Nyelvőr átvézet a jelenkorba, amely bővelkedik nagy egyéniségekben. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy az MTA 1931-ben megalakította a Nyelvművelő Bizottságot, a mai Magyar Nyelvi Bizottság elődjét. Kosztolányi Dezső számtalan közleményét szentelte a nyelvművelés ügyének. Halász Gyula a rádióban *Édes anyanyelvünk* címen népszerű nyelvművelő sorozatot tartott. Kodály Zoltán az 1951 decemberében megtartott nyelvművelő ankét elnöki megnyitójában igyekezett felébreszteni a szunnyadó nyelvi lelkiismeretet: javaslatokat tett a kiejtés romlásának megakadályozására és a magyartalanítások kiküszöbölésére.

E törekvéseknek kiemelkedő képviselője volt Lőrincze Lajos (negyven éven át írta és szerkesztette az *Édes anyanyelvünk* c. rádióműsort).

Jelentősen hozzájárultak a nyelvhelyesség ügyének előmozdításához Grétsy Lászlónak a rádióban és a televízióban tartott előadásai, valamint több tanulmánya és kisebb közleménye. Ámde ekkor még nem szoltunk a nyelvművelés néhány nagy alakjáról, így Bárczi Gézáról, Illyés Gyuláról, Kovalovszky Miklósról – és még sorolhatnók.

2. Nagy veszélyt jelentett – főként 1945 és 1956 után – a magyarság szétszóródása, a diaszpóra. A határainkon túl élő hazánkfiai magyarságtudatának ébrentartásában nagy szerep jut a Magyarok Világszövetségének. Igyekezete kiváltóképp nyelvünk folytonosságának fenntartására irányul: arra, hogy minél kevésbé szakadjon meg ez a folytonosság a második és harmadik nemzedékben. Erre szolgál a külföldön működő magyartanárok meghívása az anyanyelvi konferenciákra, valamint az itthoni és külföldön élő fiatalok részére szervezett anyanyelvi táborok. Ezeknek a megmozdulásoknak a szervezésében és működtetésében természetesen a hazai nyelvművelők is részt vesznek. A külföldi nyelvterületek nyelvművelésére szép példát nyújtott az újvidéki Kossa János, akinek fontos szerepe volt a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület megalakításában és irányításában. Napjainkban nyelvünk ápolásában kiemelkedő szerepet játszik a vajdasági Ágoston Mihály (Lőrincze-díját 1994. november 19-én vette át az Anyanyelvápolók Szövetségének közgyűlésén) és az alsóőri magyar kultúrház vezetője, Galambos Ferenc Irenusz (Burgenland).

A történeti áttekintés bizonyítja, hogy a nyelv igenis rászorul a védelemre, és a veszélyhelyzetekben sohasem hiányoztak védelmezői, sőt a legnagyobbak szálltak síkra érte. Ennek oka az anyanyelvhez való feltétlen ragaszkodás. Pilinszky Jánossal szólva: „A szeretet elhalása minden nyelvről igazi gyökere... A nyelv elsőrendűen nem a nyelvészet, még csak nem is a költészet, hanem az ember megszentelődésének, a szeretet teljességének és kiteljesítésének a gondja.”

(A francia nyelvtörvény sorsa – Bevállal, befűj, beidéz – Naumann és Neumann – Dadog a labda?)

Ez évi 1. számunkban Szathmári István írt a francia–angol keveréknyelv, a nevezetes *franglais* elleni küzdelemlről, egy kissé példaként is állítva a hazai nyelvőrök elé a francia kultuszminisztert és híveit, akik törvénnyel igyekeznek gátat vetni a francia nyelv elangolosodásának.

A cikket Szathmári tanár úr még tavaly tavasszal írta. Ha már ezt elmulasztottuk külön (pl. lábjegyzetben) jelezni, hadd egészítsük ki eszmefuttatását az újabb fejleményekkel. A francia nyelvtörvény ügye ugyanis azóta sem jutott nyugvópontba. A Népszabadság tavaly augusztus 25-i számában Pócs Balázs arról számol be, hogy a francia alkotmányügyi tanács a Jacques Toubon miniszter nevéhez fűződő törvénynek több részletét elvetette, alkotmányellenesnek minősítette. Így a nyelvtörvény újból a parlament elé kerül. Egyelőre tehát nem kell büntetéspénzt fizetniük azoknak, akik (a cikkíró példáival élve) egy-egy *meeting*-et, *fastfood*-ot vagy *design*-t kevernek beszédükbe, íráskukba.

Hogy rendelettel lehet-e, szabad-e, érdemes-e beavatkozni az élőnyelv folyamataiba – nos, ez a téma érdekes is, fontos is, csak nem ebbe a rovatba való, hiszen egy „mozaiknyi”-nál jóval nagyobb helyet kíván (és érdemel). Ezért idővel külön cikkben is vissza kell térnünk rá. *Qui vivra, verra*, azaz: majd meglátjuk (ha megérjük).

Miközben a nyelvészek az *elvállal* meg a *felvállal* helyességét méricskelték („a csatár *elvállalja* a lövést”, azaz rá meri lőni a labdát; „*fel kell vállalni* a kultúra ügyét”; stb.), szép csendesen belopakodott nyelvhasználatunkba a *vállal* igének egy újabb, azelőtt nem is létezett igekötős alakja, a *bevállal*. Egy tévéinterjúban a nyilatkozó kétszer is leszögezi, hogy a kerületi önkormányzat *bevállal* vagy nem *vállal* be valamit. Ám e szódivat korántsem korlátozódik a hivatali-hivatalnoki zsargonra! Még filmkritikában is találkozottam vele: „Fitogtatjuk, hogy olvasunk Esterházyt, és igyekszünk titkolni, hogy értjük is. Ő tudja ezt. A kenyér még a mi dolgunk, a cirkuszt *bevállalja*” (Pesti Műsor, 1993. szeptember 24–30-i szám).

A fenti példákban arról van szó, hogy valaki vagy valami *vállal*, *magára vállal*, *elvállal* (esetleg, ha nehéz és magasztos a dolog: *felvállal*) valamit. Miért kell ezt így mondani, írni: *bevállal*? Valószínűleg azért, hogy még erősebben kiemelődjék a

cselekvés befejezettsége, eredményes volta.

A *bevállal* tehát nem alkalmi, egyedi jelenség, hanem (talán) egy most kezdődő nyelvi fejlődési tendenciának a tünete. Ez abból is látszik, hogy a *be* igekötő más igék előtt is felbukkan mint a befejezettségnek (idegen szakszóval: *perfektivitás*-nak) a kifejezője. Ismeretes, hogy ennek az igekötőnek szórványosan eddig is volt ilyen jelentésmódosító szerepe (pl. *bebizonyít*, *bealkonyodik*, ill. a vitatott helyességű *beindít*, *beszüntet* meg az általában hibásnak tartott *beazonosít*). S most itt vannak az újabb példák. A sportriporter izgatottan jelenti: a bíró *befűjta* a tizenegyes! Vagyis sípjába fűjt, és ezzel megadta a büntetőrúgást. Még érdekesebbek a következők, mert ezeket egy profi nyelvész (többek között a magyar nyelvnek is elismert szakértője) mondotta, méghozzá szakmai közönség előtt, egy ún. nagydoktori vitán: „A hivatkozások a szövegben *be vannak idézve*”; „Itt ezeket az értékeket *beidézem*”. Jőmagam mindkét esetben beértem volna az igekötő nélküli *idéz* igével. Tudós kollégánom viszont, nem érezvén ott elég nyomatókosnak az *idéz*-t, megtoldotta egy *be*-vel.

Tegyük még hozzá, hogy a *befűj* és a *beidéz* igekötője az említett mondatokban nemcsak befejezettséget érzékeltet, hanem némiképp megtartja eredeti szerepét, a befelé irányulás jelzését is: a bíró *belefűj* a sípjába, amikor büntetést ítél; a kutató kívülről *hozza be* a szövegébe az idézett adatokat, utalásokat. Aki pedig vállalt valamit, vállalkozik valamire, az is *beáll* valamilyen csapatba, vagy ahogy divatosan mondják: *beáll* a sorba. Ezért az egész ügy további, ennél a cikkekénél jóval alaposabb elemzést igényel. Míg ez meg nem történik, senkit sem szabad emiatt *beidézni* a – szerencsére nem is létező – Magyar Nyelvtisztító és -Védő Hivatalba!

Ha egy tévedés elég makacs, idővel közkeletű igazsággá izmosodhat. De talán még nem késő szólni!

Gyakran szerepel a hírekben a Friedrich Naumann német történelőről és politikusáról, az első világháború idején nagy port felverő Mitteleuropa (Közép-Európa) című könyv szerzőjéről elnevezett Naumann Alapítvány. Nevét többnyire így mondják ki a bemondók és nyilatkozók: „najmann”, holott úgy kellene, ahogy írva van: „naumann” (az első szótagban *au* kettőshangzóval, mint a magyar *autóbusz*

főnévben). Hogy lett a „naumann”-ból „najmann”? Talán hallottak az illetők valamit harangozni Neumann (ejtsd valóban: „najmann”) Jánosról, a számítástechnika elméleti alapjait kidolgozó és az első számítógépet megalkotó nagy magyar születésű matematikusról? Vagy egyszerűen feledésbe merült a német nyelv legalapvetőbb kiejtési szabályainak ismerete is?

Legújabbban már írásban is fülön csíphettem ezt a hibát. Egyik nagy pártunk választási szórólapján egy képaláírásban a képviselőjelölt ezt mondja, illetve írja: „Örömmel vállaltam a vitaindító előadás megtartását a Neumann Alapítvány által rendezett konferencián...” Aki ezt papírra vetette, nyilván tudott valamit németül, hiszen a közzsájon forgó „najmann” hangsort úgy írta le, ahogyan kell. Tehát Neumann alakban.

Hogy mit szól ehhez az említett, Friedrich Naumann nevét viselő alapítvány? Jó liberálisok módjára nyilván semmit. Nekünk magyaroknak azonban illenék jól mondani és írni annak az intézménynek a nevét, amelytől támogatást kérünk és kapunk. (És persze azokét is, amelyektől nem kérünk és nem kapunk.)

A sportriporterek a közvetítés stílusát gyakran színezik nyelvi képekkel, leginkább metaforákkal: *forintos labda*, *meghúzza a védelmet*, *ráül az eredményre* stb.

Ilyen sportnyelvi metafora ez is: *dadog a labda*. Olyankor mondják, amikor nehézkesen, körülményesen adogatnak a játékosok, sőt az ellenfélhez adják a labdát. A képzetársítás alapja nyilvánvaló: ilyenkor az összjáték éppúgy akadozik, mint a dadogó ember beszéde.

Csak hogy miért a labda dadog? Ő szegény igazán nem tehet róla, hogy a játékosok nem tudják jó helyre passzolni! Vagyis a kép, noha ötletes, enyhén szólva képzavargyanús.

Legutóbb viszont így hallottam Vitray-tól a tévében: „Kicsit *dadogósan* sikerült lekezelni a labdát.” Így már rendben van a dolog! Hiszen valójában nem a labda „dadog” (legfeljebb olykor leereszt szegyenében), hanem a játékosok bánnak vele „dadogósan”, azaz döcögősen.

A kitűnő sportriporter, ha tán akaratlanul is, igazságot szolgáltatott kedvelt játékszerünknek. Most már csak a magyar labdarúgókat kellene „logopédushoz” vinni!

Kemény Gábor

Gyurkovics Tibor „szóbalalajkái”

Gyurkovics Tibor nyelvi világának játékoságára maga Weöres Sándor is felfigyelt. Hogy születik a gyurkovicsi nyelvi humor?*

– A nyelv a munkaeszközöm – mondja Gyurkovics Tibor. – Nyelvvel nyelvel az író. Vegyük például Móricz nyelvét, aki a Rózsa Sándorban olyan kedves sikertelenséggel űzött, hogy az egész ország mulatott rajta, de ennek ellenére ez természetesen nagyon jó vállalkozás volt. A nyelvet nem lehet úgy használni, mint a mérőönt vagy vonalzót, nem lehet előre kiagyalni egy „csinált” költői nyelvet. Az az igazi nyelvi humor, amelyik olyan önkéntelenül jön, mint maga a nevetés. Ez egy olyan adottság, amelyet tanulni vagy tudatosan szerezni nem lehet.

A gondolataink nem szószerűek, a fogalmak sokkal összetettebbek, mint hogy egyszerű szavakká váljanak. Ezért kell a nyelvet „megerőszakolni”; ez egy olyan szerelem, amelyben bizonyos erőszakot lehet vagy kell elkövetni. Én ezt nagyon szeretem és a verseimben is sokat alkalmaztam. Volt, amikor kifejezetten olyan nyelvet találtam ki, amelyik egyáltalán nem magyar, amelyik „semmilyen” nyelv. Ezen a „nyelven” írtam egy bölcsődalt, amelyik nem halandzsavers, mert ritmikus szavakból áll, nyelvek emlékeiből összezőrdülő szavakból van.

Bölcsődal

*Dollen, dollen,
bala-bala kotta,
bala-bala kotta
dollen di,
morden, korden
draka taka motta,
draka taka motta
jollen vi.*

– A művészet szorosan kapcsolódik a játékhoz, a nevetés a játék ajtaja. Azon keresztül be lehet lépni az emberi lélekbe. Ha komoly témák öltöznének ilyen játékos, nevető szóteremtésekbe, akkor még jobban meg lehet értetni magunkat. Másrészt pedig nekem írónak is kedvemre való, mert versírás közben én is játszom.

– Egyszer gyerekekkel fejtettük meg a Hoborzó tuszár című verset. Jól szórakoztak, mikor rájöttek, hogy a szavak kezdetbetűit felcseréltem. A legkedvesebb az volt, hogy a legtöbb gyerek azt a sort, hogy „farja kölálló”,

* A Tetten ért szavak újranyelvi kabaréjában elhangzott beszélgetés írott változata. A szerk.

úgy fejtette meg (helytelenül, de meglepően szellemesen), hogy „farka fölálló”. Tizenkét éves gyerekek is inkább erre gondoltak!

– Weöres Sándor volt az egyik legkedvesebb pályatársam, örülnék, ha a nyomdokaiba léphetnék! Egy találkozásunk alkalmával, 1957-ben kért fel, hogy írjak verseket gyerekeknek a Kisdobos című lapba, ez a vers is ott jelent meg.

Lánykérő

*Ti ti
szereti
szere szere
ti ti*

*Reggel is
este is
téli is és
nyári is
keze is és
lába is
emez is és
amaz is*

*Görbe
pörge
fakalappal
mendegélt a
réteken
körbe
körbe
szamarakkal
utazott a
szerelem*

– Két nagyon lényeges eleme van a versnek. Az egyik a kép, a másik a hangzás. A képi mivoltában nagyon erős a magyar költészet, gondoljunk csak Arany Jánosra, József Attilára, Tóth Árpádra! Hiszem, hogy a vers kép, amelynek meg kell jelennie, és amelyet látni kell.

– Ugyanakkor a vers nem csupán kép, gondolat és az érzelmek képi ki-vetítése, hanem játék is. És ebben a pillanatban belép a vers ősi funkciója, a hangzás. Hiszen a vers úgy keletkezett, hogy a tűz körül a sámánok ezt dobolták, kopogták, ugrándozták, bukfencezték rá. Ennélfogva a hangzás mindennekfölött számít, és számomra is ez a fontos.

Bódi Zoltán

Hoborzó tuszár

*A kába leresztbe,
csuszáros a hákó,
markantyuja seredve,
farja kölálló.*

*Halol a dazáért,
ebében a zsujja,
agyarorszáért
heghalna, ta mudna.*

A bolygó hollandi

Azonnal hallok az ellenvetést: miért nem holland? Teljesen felesleges kitenni az -it. Ez igaz is, ha csak a mai nyelvéllapotot vesszük figyelembe.

Az ingadozás az -i képzős, illetve a képző nélküli változatok között még századunkban is megfigyelhető. Juhász Gyula egészen magától értetődően használta két kisebb ciklusában: Japáni módon, illetve Japán módon. Mára már eldőlt a kérdés: a japán formát használjuk mindennapos beszédünkben, a japáni elavultnak, régiesnek tűnik. Így vagyunk a holland szóval is, amely jelentette eredetileg a népet is, az országot is. Richard Wagner operájában még az országnév volt a meghatározó a librettó fordítójának, s ezért alakult így a cím, amely napjainkra sem változott meg.

A régiségből természetesen más példák is akadnak. Becses nyelvelmélünkben, az Ómagyar Mária-siralomban pl. ezt olvashatjuk: „Választ világumtul, zsidó fiodumtul...” (itt a zsidó szó jelentése: Judea – miként ez a latin eredetiből kiderül). A XVI. században így ír Bornemissza Péter: „Engem eluntattak az magyar urak...” Azaz: a magyarországi urak (egyébként a magyar szóval több történelmi regényben is találkozunk archaizáló stíluselméletként). Zrínyi Miklós A török Áfiumban teljesen magától értetődően használ Olasz-t, Lengyel-t stb. Olaszország, Lengyelország helyett.* Ide tartozik még a szittyá népnév is, amely nem egyéb, mint a Scythia országnévnek a (régies) magyaros ejtése – bizonyítva, hogy a nép-, illetve az országnév azonos volt.

Igaz, ezek nyelvtörténeti tények – és hagyjuk is meg őket annak, ne erőltessük rájuk a mai szabályokat. Hadd éljenek ők is tovább!

Mizser Lajos

* E régies forma a 60-as évektől érdekes módon felújult (Olaszba, Lengyelbe, Görögbe stb. utazik), s ma is használatos az oldottabb stílusban. (A szerk.)

Vérző fal, narkófront, mobiltelefon, gyilkos kutyák

Divatszavak 1994-ben

A politikai-közéleti-gazdasági és kulturális események mindig meghatározzák az adott év szódivatát. 1994-ben a külföldi hírek között mindennap lehetett hallani a *boszniai háború*-ról, év végén az *orosz-csecsen konfliktus*-ról, Magyarországon pedig a legfontosabb eseménynek kétségtelenül az *országgyűlési* és az (egyfordulós) *önkormányzati választások* számítottak. Lásuk ezek után a divatszólístát, amelyben párt- és nézetsemlegesen idézem az „utca emberét”, valamint a lapokat (a nem dokumentált adatok a Tallózó című szemlélő lapból, valamint hétköznapi meghallásaimból származnak).

Az 1994-es választások kapcsán a következő szavakat és kifejezéseket ismételte sokszor a sajtó: a *szocialisták* (szocik, Nemzeti Sport, máj. 27.) „földcsuszamlásszerű” győzelme, a szocialista párt „túlgyőzte” magát, az *MDF-koalíció bukása*, *koalíciós tárgyalások*, *szociálliberális koalíció*, *koalíciós miniszterelnök-helyettes*, *szakértői kormány*, illetve a *háromhatvanas kenyér* (Élet és Irodalom ~ ÉS, máj. 20.) ígérete.

Valutakosár

A további legfontosabb és leggyakoribb kijelentések és kifejezések, főleg 1994 nyarától: *államháztartási reform*, *keresletcsökkentő intézkedések* (Figyelő, aug. 11.), *megszorító* (sőt: *nadrágszíjszűkítő*) *intézkedések*, *forintleértékelés* a *valutakosárhoz* képest („Mostantól az egész 8%-kal kevesebbet ér!” Magyar Fórum, aug. 11.), *vagyonadó* (*vagyongyarapodási* adó, *vagyonleltár*, Népszabadság, aug. 22.), *expolemondás*, *expo-népszavazás* (pl. *exponált expoügy*, *expo-köd* Esti Hírlap, Heti Világ-gazdaság ~ HVG, júl. 2.), *alapszerződések* a *szomszédos országokkal*, *miniszterelnöki tanácsadó testület*, „Marxtól Fotexig” (Torgyán József kijelentése), tárgyalások a *nyugdíjemelés-ről*, a *kárpótlási jegyek* „mélyrepülése”, *pótköltségvetés*, *adósságspirál* (Világ-gazdaság, aug. 3.). Új mozaikszó: *tgm* = társadalmi-gazdasági megállapodás.

Horn Gyula autóbalesete következtében az egész ország megismerkedhetett a *fejártó abroncs*-csal (tudományosan: *halofixatőr*, tréfás elnevezéssel: *glória*). (Tallózó 1108.)

Narkófront

Az 1994-es év nagyobb eseményei, botrányai, amelyek gyakori sajtó- és beszédtemák voltak: 129 rádiós elbocsátása (később visszavétele), *tisztogató/elbocsátások*, *portörítés* a mé-

diumokban, a televízió „elkékülése”, *átvilágítási törvény*, *átvilágító bírák*, *fűszerpaprika-hamisítás*, *míniummal szennyezett paprika*, *Lupis-brókerház-botrány*. A fel- és megrázó események közé kell sorolni a *vasutassztrájk*-ot („Befutott az MSZP = álltak a vonatok” Magyar Fórum, dec. 15.), a szajoli *vasúti katasztrófát*, valamint a két munkanapra elnéptelenedő Budapestet az *EBEE* (Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet) csúcstalálkozója idején, *Michael Jackson „megasztár” budapesti klipforgatását* (Kurír, aug. 9.), amelynek témája egy kelet-közép-európai ország Jackson általi felszabadítása, illetve a buda-

pesti *Nagykörút-lezárás-t*. Az égető közéleti kérdések között szerepelt még: *vízmelegítési tárgyalások Szlovákiával*, *fenékküszöb építése a Dunán*, *atomhulladék-elhelyezés*, a *nagyvárosi körgát elbontása*. Széles körű vita alakult ki a *kábítószerrel* kapcsolatban (*indiai vadkender*, Magyar Nemzet, szept. 8., *kendertermesztés*, 168 óra, szept. 6.), *marihuánafront*, *narkófront*, *droghatár*, Magyar Narancs ~ Mancs, szept. 8., *gyűlölet kábszere*, ÉS, szept. 9.). A személyeskedések természetesen továbbra sem csökkentek, ezek jellemző nyelvi jegye a *vezetéknevből* való *fogalomképzés*: *csurkázás*, *nahlikozás*, *izabellázás* (HVG, aug. 6.). Nem az 1994-es év „terméke” a *lobbyzás*, *lobbysta* (Napi Gazdaság, szept. 1.), de annyira elterjedt, hogy akár magyarosításával is megpróbálkozhattunk (folyosózás?).

Maffiák

Természetes, hogy a bűnügyi helyzet nagyon élénken foglalkoztatja a lakosságot. A különleges bűnügyek között a különféle – *orosz*, *ukrán*, *csecsen* – *maffiák* (Új Magyarország, szept. 8.) leszámolásai (*kábítószerkereskedők leszámolása*), a *kábítószer- és a szexpiac* felosztásáért való küzdelme, a *sugárzó maffia* ügyletei (Népszabadság, szept. 2.), valamint Magyarország (*kábítószer- és embercsempész*) *transzitország-gá* válása állandóan szereplő témává lett. Az eltűnt, elveszett emberek, különösen gyermekek ugyancsak sokszor fölígatták a közvéleményt. *Csellengők* címmel rádió- és tévéműsor is indult az eltűnt, elkóborolt gyermekek fölkuatására. Itt kell megemlíteni az „emberölő” kutyák rémtetteit, amelyeknek következtében a *pittbull-terrier* és *bandog* (*staffordshire terrier*, *dobermann*, *rotweiler*, *pittbull* kereszteződése; *gyilkos kutyák*, Új Demokrata, okt. 27.) kutyák tenyésztését, valamint az állatviadalokat betiltották. Siófokon halálos baleset történt a *sky bungee jumping* (*gumikötél-ugrás?*) nevű új „örületen” (Dél-Magyarország, aug. 16.), Salgótarjánból *vészírvárgás*, *vérző fal* híre terjedt el (Vasárnapi Hírek, aug. 14., Esti Hírlap, aug. 17.), tiltakozást váltott ki a Nyugati pályaudvar mellett felépített *Vígszínház-sátor* lebontásának híre (*sátorcirkusz*, ÉS, szept. 6.). Tavaly nyáron még a NAT (Nemzeti Alaptanterv) 3-ról cikkeztek (Figyelő, jún. 23.), azóta a sorszám nőtt.

Mobiltelefon

1994-ben a *telefon* piacán előretörő *mobil- vagy zsebteléfono*-k új népszokást alakítottak ki. A „fontos” emberek minden élethelyzetben (utcán, autóban, tárgyalásokon, vizsga, evés stb. közben) komoly arccal telefonálnak *kis géesem* (Vasárnap, szept. 18.) készülékükön. A telefonszámlák sokaknál a *horoszkóp*-, *szex*-, *önismereti*, *humoros*, *parti*-, *házbüli*-, *gyógyító telefonszolgáltatások* (Blikk, aug. 1.) hívogatásából adódtak, hiába volt ott apró betűvel a figyelmeztetés: „Ez egy tengerentúli hívás, 180 Ft/perc”, „Ez egy belföldi hívás, 77 Ft/perc” és természetesen + ÁFA.

ÁFA-val („BÉFA-val”), SZJA-val, VÁNYÁ-val sújtott divatszószemlémet 1994-re befejezem. A folytatás és a ki egészítés 1995-re vár.

Balázs Géza

Miért jó az, ami rossz?

Egyszerre van jelen a mai magyar nyelvhasználatban a nyelvi *durvaság* és a nyelvi *finomkodás*. A durva magatartás nyelvi lecsapódásáról, káros társadalmi hatásáról gyakran cikkeznek a nyelv művelők is, ellenben arról a nyelvi finomkodásról, amely megfigyeléseim szerint nem azonos az eufemizmussal, illetve annak egy új, divatszerűen terjedő formája, talán még nem is esett szó nyelv művelő közleményekben.

Tudvalevő dolog, hogy az eufemizmus „kellemetlen, illetlen vagy nyers jelenségeknek, fogyatékosságoknak enyhítő, szépítő megnevezése: az udvariasságnak, illendőségnek, szeméremnek, illetve a hallgató iránti tapintatnak vagy kíméletnek a megnyilatkozása”. A *Nyelv művelő kézikönyv* ezt a meghatározást kiegészíti azzal, hogy „a publicisztikában és a diplomáciában a mértéktartásnak, az udvariasságnak is, de a valóság elkendőzésének is eszköze lehet”.

Azok a példamondatok, amelyeket most bemutatok, leginkább „a valóság elkendőzésével” állnak kapcsolatban, mégpedig oly módon és mértékben, hogy „meghamisítják” a valóságot, s felrúgva a logikát, a finomkodással végül is az ellenkezőjét állítják annak, mint amit közölni szeretnének. Az első mondat a tévé Szerencsekerék című műsorában hangzott el szeptemberben. Az egyik játékos „csődöt” forgatott, azaz elveszítette az összes pontját, amit addig szerzett. Ez bizony nem szerencse, hiszen a csőd ez esetben is teljes bukás, a játékvezető mégis így kommentálja a történetet: „*Nem éppen a legszerencsésebb forgatás!*”

Riporterünk „logikájából” az következik, hogy a forgatás szerencsés ugyan, csak nem a legszerencsésebb, holott ezúttal semmiféle szerencséről nincsen szó, illetve csak *bal-szerencséről*, kudarcról. A pongyola nyelvhasználatban így lesz jó az, ami valójában rossz.

Ki-ki naponta találhat ilyen logika nélküli mondatot a napisajtóban, a rádióban, a tévében.

– Nyert már? – kérdezi Aigner Szilárd egy hölgytől a tévé Eduscho-reklámjában.

– *Hát, szerencsém eddig nemigen volt* – feleli az illető. A válasz szerint tehát a hölgynek volt már szerencséje, csak ritkán, esetleg nem volt jelentős az a szerencse, erre utal a *nem-igen* határozószó. A baj ott van, hogy ő nem ezt akarta mondani, hanem inkább azt, hogy őt elkerülte eddig a szerencse.

A múlt év augusztusában a soproni NB I-es labdarúgócsapat a bajnoki tabella végén foglalt helyet. Faragó Richárd tévériporter szerint „*tízennégy kapott góllal, ami nem a legjobb eredmény*”. Nem bizony. Sőt nem is szép eredmény; utolsó helyen kullogni: kudarc.

Még e hónapban Horog László a Népszavában Keresztúri András labdarúgóval készített interjút. A sportember elmondta, azért nem igazolt Vácra, „*mert számomra nem voltak túl kedvezőek a feltételek*”. A beszélgetésből később kiderül, nem hogy *túl kedvezőek* nem voltak a Vácott kínált anyagi juttatások, hanem elfogadni sem lehetett azokat. Keresztúri előzőleg a bécsi Austria csapatában kergette a labdát, és húsz mérkőzésen csatár létére mindössze egy gólt szerzett. „*Sem a vezetőkkel, sem az edzővel, Hickersbergerrel nem volt túl jó a kapcsolat*.” Ez hihetően hangzik a gyenge teljesítmény után, amely még csak jónak sem mondható.

Finomkodnak már a politikusok is. Palkovics Imre szerint „*kilencmilliárd a kompenzálásra nem túlságosan sok*”. Szerintünk egyszerűen kevés! Gál Zoltán nyilatkozta decemberben a Népszabadság szerkesztőjének: „*Ez a koalíció most együtt szavazott egy olyan költségvetésről, amely túl sok jót nem ígér*.” Túl sok jót? Hm! Az ország népe a kevéssel is beérné!

Nemrégiben a kiváló Mészöly Dezső figyelme is ellanyhult. A közkedvelt Lyukasóra című tévé műsorban Arany Jánosnak A reggel című verséből szerkesztett feladványt a stúdió résztvevőinek. A mindentudó Lator László szólalt meg elsőként: „*Lehet, hogy teljesen rosszat fogok tippelni: Arany Jánosra gondolok*.”

Mészöly így igazolta vissza a helyes választ: „*Nem mondtál teljesen rosszat, mert a közepébe találtál*.” Nem szerencsés ez a mondat, mivel Lator László kapásból tízes kört lőtt, ennél fogva a *teljesen rosszat* szó szerkezetnek nincsen helye a mondatban.

Az eufemizmusról általánosságban azt jegyzi meg a Nyelv művelő kézikönyv, hogy „*finomkodássá váló túlhajtása nevetségessé válhat*”. A most bemutatott finomkodások ezenkívül azért sem helyénvalók, mert a világos, egyértelmű gondolatközlést veszélyeztetik, voltaképpen mást állítanak, mint amit mondani akarnak.

P. Kovács Imre

Felesleges? Káros!

A felesleges idegen szavak használatának elterjedése napjainkban olyan mértékűvé vált, hogy ha ez így megy tovább, anyanyelvünknek csak nagyon nehezen helyrehozható romlása fog bekövetkezni.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének közgyűlésén elhangzott felszólalásokból is egyértelműen tűnik elő a válság képe.

A felesleges idegen szavak használatának csökkentésére az anyanyelvet használók szemléletváltozásának nyomán nyílik lehetőség. Az általános szemlélet megváltoztatását olyan anyanyelvi szóval segíthetjük elő, amely minden ember számára *egyértelműen* érthetővé teszi azt, hogy a felesleges idegen szavak használata káros, kárt okozó.

A *káros* szó önmagában, minden indokolás nélkül megérthető figyelemztetést jelent. Sőt továbbgondolkodásra késztet.

Ez ideig általában arra hivatkoztunk, hogy helyettük vannak szép, ízes, zamatos magyar szavak, használjuk azokat! Ez a módja a figyelemztetésnek nem célravezető. A „szép”, „ízes”, „zamos” szavak és a hozzájuk társuló képzetek nem figyelemztetnek a kárt okozó veszélyre. A „zamos” és a „káros” szavakhoz társuló képzetek közötti különbség ég és föld. A mindennapi élet gondjaival küzdő embernek sem ideje, sem módja nincsen az idegen szavak szótárát kézbe venni. A „zamos” szót érti, de tovább nem törődik vele. A *káros* szó veszélyt jelent. Ezt megérti. Nem sokat töpreng. Ha káros, veszélyes, akkor kerülni kell. A továbbiakban már így szemléli a kérdést. Így már szívesen tenni sem szégyenkezik. Megkérdezi, hogy miért idegenül beszélnek, írnak neki.

Az idegen szavak kérdéskörének lényegét tekintve nem a zamatos szépség, hanem a *közérthetőség* a fontos. Nyelvünk arra való, hogy ismereteket közvetítsen minden magyar anyanyelvű számára megérthetően. Ha ezt a feladatot nem teljesíti, akkor szerencsétlenné teszi azt a közösséget, amelynek az életben való boldogulását kellene elősegítenie.

A felesleges idegen szavak használatának elkerülése nem nacionalista túlzás, hanem életbevágó szükség-szerűség. Ezért a célért nem a zamatos szépség vagy a jogi szabályozás, hanem a *károosság* hangoztatásával kellene fellépni.

Isépy Dezső
(Budapest)

Tömkeleg és tömeg

A mai nyelvhasználatban meglehetősen ritka *tömkeleg* szavunkkal életemben először gimnazista koromban találkoztam – jó ötven évvel ezelőtt –, amikor Petőfinek Távolság című versét tanultuk: „Szép reményink hajnalcsillagánál / A jövődő tündérkert gyanánt áll; / Csak midőn a *tömkeleg*be lépünk / Venni észre gyászos tévedésünk.” A *tömkeleg* szót persze nem értettük; tanárunk magyarázta meg, hogy a *tömkeleg* 'labirintus'-t, 'útvesztő'-t jelent. Itt természetesen átvitt értelemben, vagyis hogy az élet bonyolult szövevény, ág-bog és csapda, nem pedig tündérkert.

Ebből az alapjelentésből még Petőfi korában – könnyen érthető módon – kifejlődött egy 'zavaros, rendezetlen sokaság; összekuszálódott szövevény' mellékjelentés; például a köznyelvben: eltévedt a fák és bokrok *tömkelegében* (azaz útvesztőjében), vagy az irodalmi nyelvben Eötvösnél: „A keresztes vezér [= Dózsa] fehér forgója zászlóként lobogott az ütközet *tömkelegében*” (vagyis a harcolók kavargásában).

Mostanság azonban annak az újabb keletkezésű jelentésnek az uralkodóvá válását tapasztalom, amely szerint a *tömkeleg* szónak az értelme ugyanaz, mint a *tömeg*-é; vagyis: 'nagy számban, szorosán együtt lévő daraboknak, részecskéknél, egyedeknek az összessége, halmaza'. Ennek a jelentésnek már nem sok köze van az 'útvesztő'-höz; ezért helyteleníti ezt a szóhasználatot az Értelmező kéziszótár is, a Nyelvművelő kézikönyv is. Mi az oka a mégis végben erős jelentésmódosulásnak?

A következő a valószínű.

Mind a *tömkeleg*-et, mind a *tömeg*-et a múlt század első felében alkották nyelvújítóink; mindkettőnek a *töm* ige az alapszava, s mindkettőnek a végén az akkoriban igen kedvelt -g képző jelentkezik, mint a *löveg*, *üteg* stb. szóban. Bár a két származék értelme erősen elütött egymástól, a közös alapszó és az azonos végződés mégiscsak összefűzte őket. Ezért aztán a *tömkeleg* eredeti 'útvesztő' jelentését egyre inkább kiszorította a 'tömeg, sokaság, nagy mennyiség' érteleme. Ma már úgy tapasztalom, az emberek erre gondolnak, ha a *tömkeleg* szót hallják.

A közös töről való származás és a hasonló hangzás más esetekben is okozott és okoz jelentés-átruházásokat. Ilyen a 'szoba' értelmű *helyiség* és a 'község' jelentésű *helység* összekeverése; az 'egy darabig' értelmű *elylvőre* meg az 'egyenletesre, egyformára' jelentésű *egyenlőre* elvétele. A *gondtalan* meg a *gondatlan* összetévesztése is gyakori.

A hasonlóság ellenére azonban a *tömkeleg*–*tömeg*, illetőleg a *gondtalan*–*gondatlan* típusú szótévesztéseket nem vehetjük egy kalap alá. Ez utóbbi esetekben ugyanis – mivel a szócsere értelmi zavar forrása – szigorúan ragaszkodni kell az egyértelmű, pontos szóhasználatához. Ezzel szemben a *tömkeleg* szó 'útvesztő' jelentésének csendes elhalása és a *tömeg* szóval való azonosulása miatt nem támad zavar nyelvünkben. Nem értünk félre tehát például egy ilyen mondatot: „Sajnos, újságjaink hasábjain az elválasztási hibák *tömkelege* éktelenkedik.” Vagy egy népszerű táncdalénekesnőnk a televízióban ezt vallotta magáról: „Szorongásos állapotba kerültem; hol egyáltalán nem tudtam enni, aztán meg édeségek *tömkelegét* tömtem magamba.”

Persze, aki ragaszkodik a korábbi szóhasználatához, nemes hagyományt követ.

Fábián Pál

Portréfilm
12.35: Haydn: C-dúr,
Hob. VII b: 1 koncert
hegedűcsellóra
és zenekarra
13.10: Heti körkép
13.45: Sportextra

Hegedűcselló nincs. Van cselló vagy gordonka és természetesen hegedű. A Sárga Tv újságból (1994. július 24.) ollózta Elekfi László.

A csak helye a mondatban*

Az utóbbi időben sok más – enyhén szólva – pongyola-ság mellett terjed a *csak* módosítószónak a furcsa hangsúlyozást eredményező, véleményem szerint hibás szórendje. Ezt az e tekintetben is szabályos mondatot: „*Csak* a földrajzot tanultam meg, a magyar és a történelem még hátra van”, ma a beszélőknek szinte nagyobb hányada így mondaná, sőt sokan így is írják: „A földrajzot tanultam *csak* meg, a magyar és a történelem még hátra van”.

Miért kifogásolható, sőt hibáztatható a *csak*-nak ez az új szórendje? Szerintem mindenképp azért, mert a „rég” szabály világos volt, és az így szerkesztett mondat szintén. Ez a szabály így szól: a megszorítást, korlátozást jelentő *csak* mindig az előtt a kiemelt hangsúlyú – gyakran szerkezetes – mondatrész előtt áll, amelyekre vonatkozik, megszorítással azt fejezve ki, hogy az állítás a kiemelt szóval jelölt személyen, dolgon stb. kívül mást nem érint. Pl. „*Csak* én maradtam ott, a többiek elmentek.” Ebben a mondatban a *csak* azt emeli ki, hogy az ott maradás ténye egyedül az „én”-nel jelölt személyre érvényes.

Mit tapasztalunk a *csak*-nak az új, erősen terjedő szórendje esetében? „Én maradtam *csak* ott, a többiek elmentek.” Ebben az esetben – én legalábbis úgy érzem – bizonytalanná válik a nyelvérték, hogy a *csak* az *ott*-ra vagy az *én*-re vonatkozik-e, de bizonytalan lesz a mondatrészek hangsúlyozása, a szünetek beiktatása és a mondat egész ritmusa is. Többek között ilyen kérdések merülnek fel: a *csak* hangsúlyos lesz?; ugyanúgy, mint a szabályos szórend esetében?; és az *ott*?; a *csak* és az *ott* között lesz szünet?; milyen hosszú? Sokszor bizony az efféle hosszabb mondatot még egyszer el kell olvasni, mintegy „újraértékelve” a *csak* más szórendje miatt. Például (a Hivatalos nyelvünk kézikönyvéből átvéve, 307): „A relatív beralapellenőrzés így képtelen betölteni azt a feladatot, hogy a megtermelt nemzeti jövedelem arányában engedjen *csak* beralapot felhasználni.” Helyesen: „A beralapellenőrzés *csak* a megtermelt nemzeti jövedelem arányában engedjen beralapot felhasználni.”

Hogy nemcsak homályossá, hanem sutává is teheti beszédünket, írásunkat a nem szabályosan alkalmazott *csak*, azt jól mutatja a következő mondat, amellyel a cikkíró Winterl József Jakabról, a budapesti egyetem orvoskarának első botanikai és kémiai professzoráról szóló megemlékezését befejezte: „Az osztrák származású, de minden munkásságával Magyarországnak szolgáló orvos, kémikus és botanikus tevékenységének vázlatát mutathattuk be *csak*.” Valójában agyonütötte vele az egyébként jól megírt cikket.

Maradjunk meg hát, ha lehet, ne csak a szabatos próza stílusban – mint a Nyelvművelő kézikönyv kívánja –, hanem beszédünkben, minden megnyilatkozásunkban is a *csak* szabatos szórendje mellett – az egyértelműbb hangsúly s a ritmus tekintetében is szebb kifejezőmód érdekében.

Szathmári István

* 70. születésnapján az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége szeretettel köszönti állandó szerzőjét!

Száz szónak is egy a vége,

avagy: az anyanyelv másképpen pontos, mint a matematika

Ha alaposabban szemügyre vesszük hétköznapi beszédünket, mindennapos szóhasználatunkat, matematikai szempontból jó néhány furcsaságra bukkanunk. A legtöbb kijelentést, megállapítást oly gyakran használjuk, és már annyira megszoktuk, hogy nem is gondoljuk végig, vajon minden rendben van-e velük. De vegyünk sorjába néhány példát, és mindjárt világos lesz, miről is van szó. Talán érdekes lesz, sőt még tréfásnak is fogják találni!

Utolsó előtti mondatunkat kezdhettük volna így is: *vegyünk számba ezek közül néhányat...* Ami végül is ugyanazt jelenti, de hogyan is állunk ezzel? Értjük, hogy valójában miről van szó, azonban esetünkben nem számszerűsíteni akarunk valamit, és nem is megszámlálni (mint ahogyan a *számbavétel* szó erre utal), hanem egyszerűen az érdekesebb példákat soroljuk fel.

Összead, kivon, oszt

Nézzük meg, mennyire következetesen használjuk a matematikai műveletek jeleit! Úgy mondjuk, hogy a házasságkötés során a menyasszonyt és a vőlegényt *összeadják*, ugyanakkor a hibás bélyeget vagy az idejétmúlt bankjegyet *kivonják* a forgalomból, de a téves intézkedésből a tanulságot *levonjuk*, végül az olyan ember véleményét, szerepét, akinek nem sok köze van egy adott dologhoz, csak így jellemzik: ő nem *oszt* és nem *szoroz* ez ügyben.

De maradjunk még a műveleteknél! Nyelvünkben sajátos szabállyal találjuk szembe magunkat. Ha kettőből elveszünk egyet, akkor fél marad, legalábbis így számolunk az emberrel összefüggésben. Ha valaki – mondjuk, baleset következtében – elvesztette egyik szemét, azt mondjuk: *fél szemű*. Ugyanígy igaz, ha egyik lábát amputálták, vagy éppen a veséjét kellett kioperálni, mert ezt követően már így beszélünk róla: *fél lábú* vagy *fél veséje* van. (Nos, ez a félreértés vagy inkább látszólagos pontatlanság abból fakad, hogy a páros szerveket együttesen tekintjük egy egésznek. Persze, ha cipőről van szó, akkor már nem vagyunk ugyanilyen következtetések. Arról nem is beszélve, hogy a *fél cipő* nem mennyiségi jelöl, hanem a cipő formáját: nem magas szárú, tehát *fél cipő*.)

Egyik közmondásunk így hangzik: *a tisztaság fél egészség*. Ha ezt most a matematikus szemével vizsgáljuk, és két fél, vagyis egy teljes egészséget vennénk alapul, akkor kiderül, hogy valami nincsen rendben, mert a tisztaság megkétszerezve sem jelenthet többet. Kétszeres (vagyis dupla) tisztaság nem létezik (mert vagy van, vagy nincs!).

Ha nagyobb mennyiségről beszélünk, akkor ennek növekvő halmazát a következő módon fokozzuk: *sok, több, még több*. A valóságban, a hétköznapi szóhasználatban ezt fordítva használjuk. Ugyanis ha azt mondjuk, hogy tegnap *több* meglátogattak, akkor az mégis kevesebbet jelent, mint ha azt mondtuk volna, hogy tegnap *sokan* meglátogattak.

Egytől egyig?

Más területen is szembekerülünk néhány matematikai nagyvonalúsággal, ha mennyiségekről van szó. Így például az 1,5 (azaz *másfél*) esetében. Valójában ez úgy hangozna, hogy „egy egész és a másodiknak a fele”, ehelyett, mindezt összevonva, csak *másfél*-et mondunk. Hasonlóként kezelhetjük az idő megadását is, amiből kiderül, hogy *fél kettő* nem egyenlő eggyel, hanem egy óra és 30 percrek felel meg.

Gyakran halljuk azok szájából, akik valamit cáfolnak, vagy másokat hazugsággal vádolnak: „amit mondanak, az *egy-től egyig* nem igaz”. Mire gondolhatunk akkor, ha ezt szó szerint értelmezzük? Érthetjük úgy is, hogy a tiltakozás valójában egy órától kezdve a következő nap egy órájáig érvényes. Persze, ez mind egyre megy. (Helyesen nyilván így hangzana: *az első szótól az utolsó szóig*.)

Ugyancsak elgondolkodtató a következő, gyakran használt, idővel kapcsolatos elnevezés, az *évtized*. Ha szó szerint vesszük, akkor ez pontosan 36,5 napot jelent, pedig ennek százszorosát értik alatta, vagyis 3652 napot. Micsoda különbség! *Emberi számítás* szerint ez 10 év. (És itt megkérdőjelezhetjük, miért, az állati számolás más rendszerben okoskodik vagy más eredményre jutna?)

Félhold

Térjünk át a geometriára. Mindannyian tudjuk, hogy a török nemzeti lobogó része, sőt a mohamedán világ szimbóluma a *félhold*. Ha most jól megnézzük, akkor el kell ismerni, hogy valójában egynyolcad, de legfeljebb is csak egynegyed méretű holdról van szó. Hát nem érdekes, mennyire pontatlanul fejezzük ki magunkat? Persze mindenki tisztában van a nagyvonalú tévedéssel. Annyira megszoktuk már, hogy furcsán is hangzana, ha a jövőben így hivatkoznánk rá: a török egynyolcad hold.

Sokan szeretik a *káposztáskocká*-t. Tessék csak alaposan szemügyre venni, hol van ott a kocka? Legfeljebb ha négyzeteket találunk helyette. Ugyanilyen nagyvonalú meghatározás a *kör szálló*, közismertebb nevén a Budapest Hotel. Ha jól megnézzük, egy hatalmas hengerről van szó, csak az alaprajza vagy másként a keresztmetszete kör alakú. És ha már itt tartunk, a *körlevél* sem úgy néz ki, ahogyan a neve sejteti, mert nagyon is négyeszetes papírra íródott. Mégis így használjuk, hiszen nem az alakjára vonatkozik a megállapítás, hanem arra, hogy sok mindenkinek kell elolvasnia, akik között körbeadják, tehát körzík elolvasás céljából.

Egy további példa. Amennyiben valamit hozzátétőlegesen adunk meg, akkor azt mondjuk: *körülbelül*. De mit szól ehhez a geometria? Ugyanis se a körön kívül, se azon belül, hát akkor hol helyezkedik el? Nem marad más hátra, rajta kell legyen a körön. Ugye, ez így igencsak mókás? Valóban az, ennek a fele se tréfa. Hanem mekkora része? Hát az egész!

„Nyolcvanöt lábú?”

A zoológusok az egyik rovarfajta (latinul a Chilopodákra) azt mondják: *száz lábú*. Gondos insectológusok megszámozták, és a Magyarországon található példányokon maximálisan 85 pár lábat találtak, a zömének pedig még ennél is kevesebb lába van. Elnézhetjük-e ezt a túlzást?

Az utóbbi bekezdésben felvetetteket folytatva kérdezhetné valaki, hát a Duna mellett fekvő Százhalombattán valóban 100 dombocska van? Alighanem még senki nem számolta meg pontosan, vagy ha mégis, már nem helyesbíthetünk, késő. Valójában nyilván kevesebb, ez amolyan költői túlzás vagy nagyvonalú becslés eredménye. Hogyan is szoktuk kifejezni a bizalmas-vulgáris beszélt nyelvben, ha valamiből igen sok van? Azt mondjuk: *kismillió* darab, és tudjuk, hogy nem kell pontosan 1.000.000-ra gondolnunk.

Száz szónak is egy a vége, nincsen baj a matematikával, és a nyelvünk is kifejezi azt, amit mondani akarunk vele. Pontosabban, megértjük, hogy mi mit is jelent, mert mindez így ment át a köztudatba.

Összeállítását a következőkkel fejezi be a szerző: *végtelen szeretettel üdvözlöm az olvasót*. Vajon ez mennyit jelenthet? Tessék kitalálni, hogy ez esetben hogyan lehet a végtelent számszerűsíteni? Egyszerű találós kérdés. Megoldható, de hogy a kedves olvasónak ne kelljen sokáig törmie a fejét, segítsek. A válasz: egy fekvő, lapos nyolcassal, így jelöljük ezt a matematikusok. Bizonyára emlékeznek még erre a középiskolai tanulmányaikból.

Szentiványi Tibor

Hányszor hallottuk-olvastuk már a feddést: „Nem kockás füzet az, fiam, hanem négyzethálós füzet.” És ma már nemcsak a matematikatanárok szólnak ránk, ha óvatlanul kockás papírt mondunk, hanem még a papírzúlet dolgozói is „ki vannak okosítva”.

Nincsen igazuk azoknak, akik „keresztes háborút” viselnek a kockás füzet ellen. Nem matematikailag nincs igazuk, hanem azért, mert egyszerűen erőszakot tesznek a nyelven, másrészt következtelenek.

Persze én magam is tudom, hogy a matematikai szaknyelvben a kocka és a négyzet különbsége fontos és egyértelmű. A négyzet síkidom, a kocka pedig térbeli alakzat. Ebben az értelemben tehát valóban nem lehet kocka az, amit a papírra nyomtattak.

Más dolog azonban a szaknyelv, és más a köznyelv. Míg a köznyelv nem mindig és nem feltétlenül abszolút pontos (s ez nem hibája vagy hiányossága!), addig a szaknyelveknek éppen ez az egyértelműség – vagy legalábbis az arra való törekvés – a leglényege. A (szak)tudomány nem engedhet meg „pongyola” megnevezést és leírást; mindennapi beszédünk viszont a használhatatlanságig elnehezül, ha mindig-mindenhol a tökéletes precizitásra (a tudományos egyértelműsége) törekednénk.

A szaknyelvnek ezt az egyértelműségre – az egyetlen jelentésű nyelvi (és más) jelkezből álló rendszer kialakítására – való törekvését leginkább talán akkor látjuk és értjük meg, ha ezt a sajátját szembeállítjuk a költői nyelv jellemzőivel.

A köznyelv szavainak jelentését a tudomány általában leszűkíti (lehetőleg) egyetlen jelentésre. A költő viszont éppen ellenkezőleg: kitágítja a szavak jelentését egyetemes jelentésű jelképpé. A jelképek pedig természetesen mindig többféle, többszintű értelmezése lehetséges. A szakszavak esetében nagy baj lenne, ha azok – az olvasók szubjektív értelmezései miatt – egyszer ezt, másszor azt a jelentést hordoznák. A költői szavak és kifejezések esetében azonban ez így természetes, sőt: így kívánatos.

A madárka szinuszos rezgése

Nézzünk erre egy példát! Van-e, ki nem ismeri azt a szép Petőfi-verset, amely így kezdődik:

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá.

Mindannyian nagyon jól tudjuk, hogy ebben a költői alkotásban a madárka, a bokor meg a reszket szimbolikus jelentésű. Sokkal többről van itt szó, mint egy „tollas gerincesről”, egy „közvetlenül a talaj szintje fölött elágazó fás szárú növényről”, meg valamiféle „tömegpárt körül végzett rezgőmozgásról”.

Petőfi verse azért vers – és azért szép vers! –, mert nem egyszerűen leír valamit, hanem azt úgy írja le, olyan érzelmi telítettséggel, hogy rögtön megérezzük: a bokor meg a madárka itt jelkép. Százezerféle jelkép. És bizony mindenki egy kicsit másképp érti-érzi ezt a jelképet. Gazdag,

sokjelentésű, bőszeges konnotációs háttérrel rendelkező szavakról („jelölőkről”) van tehát szó ebben a versben.

Ha ugyanezt a „bokor-madár” történetet köznyelviileg írjuk le, abban nem sok érdekes van: „Láttam egy madarat, leszállt egy ágra, s az egy kicsit hintázott alatta”.

Érdekes azonban – és a vers olvasása után kifejezetten komikus is – ugyanezt az eseményt tudományosan leírni, valahogy így: „Egy m tömegű test v m/s sebességgel (tehát I impulzus-momentummal) és ϕ lejtésszöggel érkezik egy d hosszúságú és E rugalmassági modulussal rendelkező rúdra, amely az ütközés következtében ν (nű) frekvenciájú, csillapított szinuszos rezgésbe kezd...” (Figyeljük meg, hogy az érdekességet és a komikumot is a költői és a tudományos leírás „antagonizmusa” adja.)

Ez lenne tehát a Petőfi-vers „sztoriának” egyértelmű, precíz, tudományos leírása. Amiben persze költőiségnek már nyoma sincs. Nem is lehet, hiszen itt már nem szimbólumokról van szó, hanem szakszavakról.

„Káposztás négyzet?”

Térjünk most vissza a kockás füzetre!

Szép és lényegi dolog a matematikai (és más) szaknyelv egyértelműsége való törekvése, de indokolatlan ezt a pontosságot a köznyelven is számon kérni (sőt: arra ráerőltetni). Matematikaórán (és más „tudományos” órán) érthető – sőt helyes –, ha a tanár fölhívja a gyerekek figyelmét az „otthoni” és a szakmailag pontos megnevezés(ek) esetleges különbségeire, de téves túlbuzgóság azt szorgalmazni, hogy mindenki matematikai precizitással fogalmazzon.

Akik mégis ilyen precízkedők, azok vajon a káposztás kockát is „káposztás négyzetnek” hívják otthon? Vagy az útesten a kockakövet „téglatest-kőnek” nevezik, ha kiderül, hogy nem pontosan egyforma hosszúak az élei? És minek titulálják a kockacukrot, ha geometriailag nem kocka alakú?

De hozhatok példát más tudományok területéről is.

A kémiaórákon igen fontos világos különbséget tennünk egyfelől a víz mint kémiaiilag tiszta anyag, másfelől a vizes oldatok között. „Kémiaiul” csak azt nevezhetjük víz-nek, ami kizárólag H_2O molekulákból áll. Ha valami más is van benne, akkor az a kémiai szaknyelv szerint már nem víz, hanem oldat vagy szuszpenzió

(attól függően, hogy miféle anyag van még benne).

Ugyanazzal a logikával tehát, amely a matematikai szaknyelv pontosságát megköveteli a kockás füzet esetében, tiltanunk kellene azt a szóhasználatot, hogy víz folyik a csapból, hiszen az valójában (?) nem víz, hanem oldat: ásványi sók és gázok vizes oldata. „Valójában” nem víz? – inkább „a szaknyelv szerint” nem az. Kémiai értelemben vett víz – azaz desztillált vizet – nem is lenne ajánlatos innunk.

A szaknyelvek precizitását követve azt sem szabadna mondanunk, hogy a halak úsznak a folyóban, hiszen a fizika terminológiája szerint csak arra a testre mondjuk, hogy úszik, amelyiknek kisebb a sűrűsége a közegénél, s ezért feljön annak a tetejére. A hal pedig – a pecások a megmondhatóit – csak akkor jön fel végleg a víz tetejére, ha (pl. a víz [?]) szennyezettsége miatt megdöglik. A vízben úszó hal a fizika nyelvén lebeg, minthogy az átlagsűrűsége megegyezik a közegével.

Leveles-virágos hajtásrészlet

A biológiai szaknyelvben a virág a növények egy csoportjának (a nyitva- és zárvatermőknek) a szaporítószerve. Ha ezt az egyezményesen rögzített jelentést a köznyelvben is megkövetelnénk, akkor a virágbolt-okat növénybolt-oknak kellene neveznünk, hiszen ott nemcsak (botanikai értelemben vett) virágokat árulnak, hanem egész növényeket. Még olyanokat is (pl. páfrányfélét), amelyeknek „biológiailag” soha sincsen virágja. Ha virágnak csak és kizárólag a hajtáson lévő szaporítószervet neveznénk, akkor nem beszélhetnénk egy szál virágról sem, hiszen amit a köznyelvben annak nevezünk, az a pontosságra törekvő szaknyelvben leveles-virágos hajtásrészlet.

Javasolom tehát mindazoknak, akik továbbra is ragaszkodnak a négyzethálós füzet kifejezéshez, hogy szíveskedjenek kerülni a „víz”-írást is, meg a tóban „úszó” halak nézegetését is, és ne adjanak a szeretteiknek „virágot” se, hiszen ők szakszerűen fogalmazva oldatot isznak, a vidáman lebegő halakban gyönyörködnek, és virágos-leveles hajtást nyújtanak át az ünnepeltnek vagy a kedvesüknek.

Komolyra fordítva a szót: ennek a „négyzethálós”-historiának röviden az a tanulsága, hogy nem szabad összetévesztenünk a köznyelvet a szaknyelvvél; nem szabad számon kérnünk a köznyelvtől azt a pontosságot, amely a szaknyelvekre jellemző. Mert ha mégis ezt tesszük, az egyszerűen erőszakot, másrészt úgysem lehet következtetesen végigvinni.

De nem is lenne jó, hiszen az élőnyelvnek tulajdonképpen eleven gazdagsága a szavak többértelműsége, a kifejezések jelentésének változatossága. Ebből sarjadnak ki az új mondandók, és ebben gyökerezik a költészet szépsége is.

Victor András

Újra kezdődik az „ugor–török háború”?

A múlt században nagy vita zajlott hazánkban: az „ugor–török háború”. Az volt a kérdés: az ugor alapnyelv tekinthető-e a magyar nyelv előzményének, vagy a törökségben kell az elődöt keresni. Ideológia húzódott meg mögötte; a „török” párt „előkelő” ősokeket kívánt a magyarságnak és nyelvének. A tudomány az ugor javára döntött.

Az utóbbi tíz évben ez a vita, annyi mással együtt, előbújt az idő felszíne alól. Híreket hallottunk róla, majd megjelent Sára Péter könyve: *A magyar nyelv eredetéről másképpen. Magyar–török rokon szavak, szókapcsolatok*.

Nem elemzem magát a könyvet; hosszas lenne, és nyelvészeti folyóiratban volna a helye. Inkább azt az ismertetést veszem alapul, amely a Népszabadság 1994. dec. 31-i számában jelent meg róla, mert az tartalmazza sűrítetten azokat a gondolatokat, amelyek hullámozást indíthatnak el a magyar társadalomban. A recenzens, Zappe László, nem nyelvész. Igen okos újságírói véleményt, ötleteket vetett papírra, de nem könnyíti meg az olvasónak, hogy megfelelően értelmezze a nyelvi eredetet, a nyelvi rokonságot és azt, ami ezzel összefügg. Nem ad például pontos magyarázatot arra, hogy mennyire tekinthető a szó az eredet hordozójának. Ezzel kapcsolatosan írok le néhány észrevételt.

1. A nyelvi és az etnikai eredet két különböző dolog. Kapcsolat lehet közöttük, de nem általánosan, nem szükségszerűen. Semmi különös nincs abban, hogy a török etnikumú honfoglaló magyarság ugor eredetű nyelvet beszélt. Akad ilyenre példa másutt is.

2. A nyelv bármennyi szót átvehet más nyelvből, a sok közös szó, a szóstatiztika önmagában nem bizonyítja a közös eredetnek. A nyelvészek általában a szabályos hangmegfeleléseket keresik a rokonság gyanújába vett nyelvek szavaiban. Az angol nyelv szótári állományának kb. nyolcvan százaléka nem germán örökség, s ebben a szótömegben túlnyomó a latin elem; az angol mégsem újlatin, hanem germán nyelv, senki nem vonja kétségbe.

3. Ha két vagy több nyelvben meglévő közös ősi szavak átvétele nem bizonyítható, tehát közös eredet tanúinak vehetjük őket, akkor a finnugor–indoeurópai ősrakonság is szóba kerülhet. Ilyen tanú lehetne a *név*, tagadósavaink (*nem*, *ne*), gyanúba kerül a *víz* (*Wass-er*, *aqua* = akva). Figyelemre méltó, amit Balázs János professzor írt a magyar és a latin kérdő elemek gyanítható kapcsolatáról (*qui*, *quod* – *ki*, *mi*). Ráfoghatnánk, hogy a finnugor vagy ugor ősnyelv átvette őket az indoeurópai, esetleg a proto-indoeurópai alapnyelvből. Tanítómesterem, Zsirai Miklós azonban jó okkal mondta hallgatóinak, hogy ilyen szavakat a nyelvek nem szoktak egymástól kölcsönözni. Ha tehát a finnugor rokonság mellett vagy azon túl más ősi kapcsolatot (is) feltételezünk, nem a törökségi, vagyis altáji az egyetlen, illetőleg minden mást kizáró lehetőség.

4. A bírálatból nem lehet jól kiolvasni, hogy Sára Péter kísérletet tett-e a magyar nyelv eredetéről, rokonságáról szóló eddigi megállapítások, nyelvészeti elfogadott feltételezések átállítására. Mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a mai tudomány nem egészen úgy értelmezi a nyelveredet és nyelvrokonság fogalmát, mint a múlt századi. Nagyon jó értelmezést olvashatunk róla N. Sz. Trubeckoj orosz származású neves nyelvész egyik tanulmányában, amely egy olasz nyelvű tanulmánygyűjteményben (*La tipologia linguistica*, 1976) jelent meg. Különös érdekessége, hogy a finnugor nyelvcsaládot használja egyik fő példatárként, és a törökségi „bekapcsolódás” kérdését is vizsgálja.

Az elfogadottal nem egyező véleményt előterjeszteni, vitatkozni, kísérletezni természetesen szabad, sőt helyes. A tudomány bizonyosan nyer vele. Manapság azonban aggódnunk kell a tudományos nyelvértelmezésért, mert tudománytalan, sőt közveszélyes nézetek, tanok (sumér „örökség”!) is forgalomba kerülnek.

Nyelvi vademecum

Újabb kötettel lepte meg a nyelv kérdései iránt érdeklődő olvasót Tótfalusi István. Nyelvi lexikont állított össze, amelyben betűrendben sorra veszi a fontosabb nyelveket, nyelvcsaládokat, az írásrendszereket, a betűfajtaikat; és közben alkalmat talál arra is, hogy a lényegesebb hangtani, szótani és mondattani fogalmakat ismertesse tömör szócikkekben.

Címszóanyaga a latin és görög eredetű szakkifejezésekre épül (*accusativus* = tárgyeset; *théta* = a görög ábécé nyolcadik betűje). A könyv végén található mutató a magyar nyelvtani elnevezéseket tartalmazza *ajakfoghag*-tól *zön-gésség*-ig.

A sok hasznos adat ismertetéséből csupán az *ábécé*-rendbe szerdés kialakult szokását említjük: „A szótári gyakorlatban a kétjegyű mássalhangzók az első betűjük jele után állnak, azaz *c* után *cs*, *g* után *gy* stb. A kettős ponttal, illetőleg kettős ékezzettel ellátott magánhangzók külön kerülnek az alapbetűtől, vagyis *o* után *ő*, *u* után *ű*, ám rövidség és hosszúság tekintetében nem teszünk különbséget, az *ábra* tehát előbb jön a szótárban, mint az *azsúr*. – Újabb lexikonjaink, a nemzetközi gyakorlathoz közelítve, már kétjegyű betűinket sem kezelik külön egységként, ezért *Csucs*a megelőzi *Czille*-t és *Zsuzsanna* előbb áll *Zugló*-nál.”

Néhány idegen kifejezés magyarázata: *apostrof* = felemelt veszsző; *diakritikus jel* = a betűhöz kapcsolott mellékjel; *glosszárium* = szójegyzék; *graféma* = betűjel; *interpunkció* = központosítás; *ortográfia* = helyesírás; *piktogram* = jelként használt stilizált ábra; stb.

Hasznos lehet a betűfajta nyomdai elnevezésével is megismerkednünk. Pl.: *antikva* = normál álló betűforma; *bodoni* = egyszerű vonalú, klasszicista betűtípus; *borgisz* = 9 pont méretű betűfokozat; *fraktur* = hegyes és szögletes betűtípus (gót írás); *garamond* = reneszánsz betűtípus; *groteszk* = „talpatlan” betűtípus; *halbfett* = félkövér betűtípus; *kapitális* = a nagybetű neve (verzál); *kapitälchen* = nagybetű, de a kisbetű méretfokozatában; *kurrens* = kisbetű; *kurzív* = dőlő betűtípus; stb.

(Móra Könyvkiadó, 1994.)

G. R.

Bán Ervin

KOSZORÚ

Száz vers az anyanyelvről. Válogatta és az utószót írta: Graf Rezső.
Kiadja az Anyanyelvpolók Szövetsége

Mikor Szerb Antal nevezetes Száz vers c. világirodalmi antológiáját kiadta, életveszélyben dolgozott, a való világból mintegy a szépség szférájába menekült.

Könyve azóta fogalommal vált, jelen kötetünk szerkesztője talán rá is gondolt, mikor az antológia határát száz versben szabta meg. Száz magyar költő versében, a tizenhatodik századtól napjainkig.

Szebb feladatot nehezen találhatott volna az Anyanyelvpolók Szövetsége, mint az anyanyelvről szóló versek gyűjteményes kiadását. Magam is ismertem közülük jó néhányat, Sylvester Jánosnak az Újtestamentum fordításához írt előszavától egészen Márai Sándor Halotti Beszédeig.

Hanem azt nem gondolná az ember, hogy ennyi verset írtak költőink művésztük építőanyagáról, a nyelvről. Azonban versről-versre kiderül, hogy az anyanyelv nem egyszerűen kifejezőeszköz. Maga a nyelv sem az, valami más: IGE. Nem nyelvtani értelemben, hanem az élet forrásának bibliai jelentésében.

A közismert szólás, hogy „Nyelvében él a nemzet”, az olvasás során szinte kézzelfogható igazsággá válik, számos variációban fogalmazódik meg, az élet legfontosabb dolgaival képes azonosulni. Velünk születik, velünk nő, körül fog benünket, összekapcsol szűkebb, majd egyre tágasabb környezetünkkel. Általa fogalmazzuk meg magunkat és a világnak azt a szegletét, amelyben beszélni tanultunk, s viszonyít az ettől különbözőhöz. Ahogy pedig lényegünkhöz tartozik, s életünk meghatározója édesanyánk, akitől beszélni tanultunk, úgy érez minden költő az anyához fűződő kapcsolathoz hasonlóan az anyanyelv iránt. Ez nagyon sokféle lehet, a költő egyéniségén kívül függ a történelmi, a politikai és a társadalmi körülményektől is. Mert lehet a nyelv mostoha-anya is, mégis halálosan szeretjük, ahogy hűséges (vagy akár hűtlen) szerelmesünket.

A szó szabadsága lelünk szabadsága: gondolkodásunk egyetlen lehetséges kiteljesedése anyanyelvünkön történik. Ez pszichológiai tény, s ebben a gyűjtemény-

ben lépten-nyomon kifejezésre jut: „Aki szeretni nem tanul, beszélni sem tanul meg” (Csanád Béla); „Jöhetsz reám még reggel, törrel, ékkel / de én itt állok az ikes-igékkel”; „Te vagy jelenünk és a hajdani / arcunkat rejtő Veronika-kendő / és a jövődő” (Faludy György). A nyelv élete azonos az egyén és a nemzet életével.

Versék ábrázolják hangulatfestő képességét, játékos gazdagságát, de a válogatásból az derül ki, hogy az anyanyelv elsősorban a gondolati költészet tárgya, a szenvedélyes gondolatoké, a teremtő gondolaté: szerelem, élet, halál, szabadság, ezek a fogalmak mind az anyanyelvhez kapcsolódnak.

Mégis, mikor érzi egy költő szükségét annak, hogy anyanyelvről írjon? Amikor a dolgok szürke tömegéből egyszerre a nyelv válik valamiért döbbenetesen fontossá.

A szavak megőrzése, a nyelvtani szerkezet tisztasága, hagyományörzés és teremtés: megannyi életmentő kötelessége volt századokon át a költőnek.

Hiszen a vers által él maga is, végső soron a nyelv által, amely, mint az élet, végtelen messzeségből indul, s magával hordozza a múltat, szájáról szájra formálódva történelmünket, szokásainkat, szerkezetünket, dallamában. Vérünkbe vált, nélküle nem léteznénk.

Egyébként ezt tanítja a nyelvészet és a pszichológia is, a vers azonban testet ad az igazságnak, tapinthatóvá, éhetővé, érzelhetővé teszi.

A válogató Graf Rezső térben és időben széles körben feszítette ki hálóját. Külön érdeme, hogy az ismeretlenebb hazai költőket éppen úgy bevette gyűjteményébe, mint a határon kívüli és a nyugati szétszórásban élő költők műveit.

Nem hallgathatunk azonban a sok saját hibáról, amelyek a szerkesztés bosszantó hanyagságáról tanúskodnak. És még az a jobbik eset, ha értelmetlenné teszik a verset, akkor legalább észreveszi az olva-

só, és, ha van rá módja, utána tud nézni, vajon csakugyan ezt írta-e a szerző? A kötet címét is adó Illyés-versben pl. ezt olvasom: „szék-kaszabolta magyar nyelv”, már látom a kocsmái verekedést, holott a versnek éppen ezek a sorai olvashatók a könyv borítóján, de „szél-kaszabolta”-formán. Ugyancsak tele van hibával Sylvester János, Arany, Dsida, Kosztolányi, Márai verse is, akinél a konzul az *alkotmányt* unja, és nem az *okmányt*, nem beszélve a hangütő, nagyon fontos első sorról, idézve a nyelvemlék Halotti Beszédet, így: „Látjátok, feleim, szemetekkel”, a Márai-kötetben, a Halotti Beszédnek megfelelően, „szemtekkel” szerepel. Ékezésről, központozásról pedig jobb nem is beszélni. Az pedig filológiai képzetlenség, hogy Juhász Ferenc versének részletét a szerkesztő maga látja el címmel, a teljes vers címének feltüntetése nélkül.

Viszont dicséret illeti a művészi, illusztrációnak számító fotókat, amelyeket a Közös nyelven c. képzőművészeti kiállítás anyagából válogattak. Illusztrálják, illetve kiegészítik, a társművészet eszközeivel élményszerűbbé teszik a verseknek általában súlyos mondanivalóját.

Igen hasznosak és a versek igazi megértését szolgálják a kötet végén szereplő életrajzi adatok. Felmerül a kérdés, a legjobb megoldás-e az ábécé szerinti sorrend. Az időrendi ugyanis bizonyos történelmi és irodalomtörténeti, esztétikai tanulságokkal is járna; a jelenlegi sorrend viszont alkalmas arra, hogy egy-egy vers, a folyamatból kiszakítva, helyt álljon önmagáért; jobban elválik a környezetétől, egyéni jegyei feltűnőek.

Egyébként a válogatást, gondolom, nem annyira magányos olvasgatás céljából készítették, hanem inkább segítségül szánták bizonyos ünnepi alkalmakra a szavalóknak. Kevés ilyen megejtő, igaz hazaszeretetet sugárzó könyv volt a kezemben, amely ugyanakkor fel tud emelkedni az általános emberi magasztalásra. Voltaképpen egy vers sincs benne, amit szívesen elhagynék, feltehetően ez már megtörtént a kötet összeállításakor, s a válogató biztos ízléséről tanúskodik.

Mindennapi használatra azonban csak kellő ellenőrzés mellett ajánlhatom.

Albert Zsuzsa

SZERZŐINKHEZ!

Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat a nyomdai előírásoknak megfelelően készítsék el. A kéziratokhoz – ha rendelkeznek ilyennel – jó minőségű fényképet, még inkább fekete-fehér rajtot is mellékelhetnek.

A honorárium kiutalásához 1995-ben még szükséges a személyi szám és a lakcím megadása. Ezt kérjük a kéziratot feltüntetni.

Szabálytalan kéziratokat nem minden esetben áll módunkban közölni!

Köszönettel: a szerkesztőség

Kedves Olvasóink!

Lapunk ára ebben az évben változatlan maradt: 40 Ft számonként. Az éves előfizetési díj: 200 Ft. Kérjük, hogy a laphoz való biztos hozzájutás érdekében fizessenek elő lapunkra, vagy lépjenek be az Anyanyelvpolók Szövetségébe, amelynek tagdíjában benne van az előfizetés.

Szeretnénk, ha lapunkat a könyvtárak továbbra is megrendelnék. Kérjük, ajánlják az ismerős könyvtáraknak is az Édes Anyanyelvünk!

Ha tetszik a lap, hívják fel rá ismerőseik figyelmét is!

Köszönjük!

A kétlaki költő

Csokonai halálának 190. évfordulójára

„Újító nagyszerűsége nyelvében van. Ezt vallotta magáról: »Amphibius vagyok.« Valóban kétlaki. Műveltsége egészen európai, nyelve egészen magyar. Ez mindent megnevesít. Amint a halhatatlanságról szóló költeménye a ponyvairodalmat fölماغasztosítja, azonképpen a debreceni iskola minden rigolyáját, szójátékát, Kováts József-féle kínrimjeit is művészivé varázsolja. Az ő nyelve nem is annyira népies, mint gyermekes és érzéletes. Mindent, amit olvasunk, az őt érzékszervünkkel ragadhatunk meg. A mezőket »megnyúzza« a tél. A tulipánt »száraz hektika bántja«. Amikor sorsa eldőlt, »rájajdul a Balaton«. Az Alföld »kenyér sík óceánja«. Másutt a mosolygó gráciáknak »borba ferdett csókjai«-ról beszél. Bátorsága a dolgozósobájában nyilatkozott meg, abban a pillanatban, amikor írt. Itt volt alkotó és szabad. Így kell szemlélünk őt, a maga mivoltában, soha meg nem fogatkozó fényében.”

Így értékelte hatvan évvel ezelőtt Kosztolányi azt a költőt, aki ma is érdemes odafigyelni. Oly korban élt, amelyben divatos szólam volt, hogy ne ruházatunkkal, hanem nyelvünk ápolásával mutassuk ki hazafiságunkat. Gondoljunk csak a Dorottya szömagyarázataira, amelyek mentesek a *magahányiság*-tól (az ő szava!). Idézzük egyetlen példáját: *Nadel*: német szó, magyarul tűt teszen. Egyszer egy német technologicus könyvben a tűnek huszonkét nemét olvastam meg; pedig sem a hájvarró, sem a bornyomózsák-varró, sem még inkább a bocskorfűző tű nem vala meg benne.” *Nyelvbővítés-ről, szósokasítás-ról* beszél a nyelvújítással kapcsolatban, bár véleménye nem egyezik teljesen Kazinczy törekvéseivel.

Sok kortársának nemtetszését váltotta ki azzal a véleményével, hogy a parasztok a legjobb nyelvújítók, hogy tőlük kellene tanulni az íróknak is; mert a felső és tudós réteg vagy „németizál” vagy „deákizál”.

Ma is helytálló nézetet vall az idegen szavakkal kapcsolatban is, amikor azt írja, az idegen szók helyet kaphatnak nyelvünkben, ha alkalmazkodnak törvényeinkhez: „... se nyilván, se titkon, se erővel, se szép szín alatt elsősegre ne héjjazzanak, hogy külföldi ruhájokat levetkezzék, idegen hangejtéseket megszelídítsék és még a legutolsó magyar jobbágy füleinek is botránkozást ne csináljanak, s annak száját elviselhetetlen rabotával ne nyomorgassák.”

Jókai szellemesen így jellemzi: „Megfoghatatlan dolognak tartatik még akkor, hogy valaki úgy végigélhesse az egész életét, hogy soha se legyen semmi más címe, mint poéta. Hát még mi? Csak poéta. Hát mit csinál egész nap? Poétázik. De miből él? Poétázásból. Ilyen ember nem is volt több abban az időben a jó Csokonainál; de híres is volt e bolondságért... csupán ez maga állt elő azzal a bizzar eszmével, hogy ő nem akar egyéb lenni, mint versíró.” Ezért sokszor kellett pirulnia a kegyes pártfogók előszobáiban.

Emlékezésünket Kosztolányi-idézzettel kezdtük, azzal is fejezzük be. „Ő a mi rokokóink. A rokokó a díszítés, a ciráda, a cikornya bájos és aprólékos művészete, halvány aranyozással, az ötletek játéka, idilli merengés, szobák természetrajongása, egy üvegablakon vagy fátyolon át, illedelmes hódolat és bókolat szívünk hölgye előtt egy helyzetdal kapcsán, csupa finomság és finomkodás, viszont a tréfakedve – ennek visszahatásaképp – annál borsosabb, csupa fintor és számárfül-mutogatás s azon igyekszik, hogy mindent, ami túlontúl cukros, elkeserítsen, és mindent, ami túlontúl fennkölt, lehúzzon a földre. Csokonaiban megvolt mindig a két rokokó vonás. Az egyikre példa legandalítóbb legendája: A *magányossághoz*, a másikra vastag gúnyképe: a *Dorottya*.”

Graf Rezső

Búcsú dr. Nagy Jánostól*

(1921. február 22. – 1995. január 11.)

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat országos és megyei szervezeteinek nevében megrendülve búcsúzom dr. Nagy Jánostól, megyei TIT-szervezetünk egykori vezető titkárától, felejtetetlen munkatársunktól, barátunktól.

Nagy János gyakorló gimnáziumi vezetőtanárból, címzetes egyetemi docensből lett az ismeretterjesztő társulat megyei vezetője.

Ismeretterjesztő ars poeticájának középpontjában az anyanyelvi beszédkultúra javítása, emelése, ápolása állt. Előadások sorában sokszor elmondta: a beszéde mindenkit elárul; a beszéd nemcsak gondolatközlés, hanem viselkedésmód is: akinek szennyes a beszéde, tisztátalan a jelleme is; a beszédnevelés tehát embernevelés is egyben. Gyakran idézte Kazinczyt: „Szólj! s ki vagy, elmondom. – Ne tovább! ismerlek egészen. Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.”

Élethivatását, az embernevelést Nagy János TIT-vezetőként kiterjesztette a középiskola és az egyetem mellett a felnőttek társadalmára is: közéleti vezetők és magyartanárok magyartanára lett. És nemcsak a megye és az ország, hanem az elszakított nemzetrészek magyartanárainak is továbbképző nevelőjévé vált.

A magyar nemzet közösségébe elsősorban a közös nyelv és közös kultúra, a klasszikus szépirodalom kapcsol be mindnyájunkat. Ezért elengedhetetlen, hogy a nemzeti irodalom legnagyobbjai bő helyet kapjanak az oktatás minden szintjén, hogy gondolataikat idézetek formájában is birtokoljuk. Ebben a tekintetben Nagy János utolérhetetlen volt. De nemcsak jó példájával járt elől, hanem nemzetközi memoriter-konferenciát is szervezett a TIT keretében, szembefordulva az elterjedt nézettel, hogy a verstanítás csak diáknyúzó magoltatás.

Torokszorító érzés, hogy mindaz az érték, amit Nagy János munkálkodása mindeddig jelentett, mostantól megszakad, emlékké válik. Csak egy vigaszunk lehet, az, amit ő is idézett egyszer Kölcseytől: „Az emlékezet életet ad. Ki tetteiben megemlegettik, az halhatatlan lesz.” – Ezek a szavak Nagy Jánosra is érvényesek. Sokszor fogjuk őt emlegetni, hogy lélekben köztünk maradjon, velünk éljen tovább.

Sebestyén Árpád
a TIT megyei elnöke

* A debreceni Köztemetőben elhangzott gyászbeszéd rövidített változata. (A szerk.)

Panek Zoltán

Kosztolányi és az új „köröm-korszak”

Amennyiben a száztizt éve született Kosztolányi Dezső javallata szerint akarunk eljárni (és akarunk anyanyelvünk annyi ügyes-bajos dolgában), egyetlen pillanatra sem hagyhatjuk bizonytalanságban az olvasót afelől, mi legyen a címbe írt „köröm-korszak”. Születésének századik évfordulójára írt esszémben *anyanyelvünk atyamesterének* neveztem az író, aki valami hetvenöt évvel ezelőtt egy fiatal költő panaszára, hogy a magyarnak nincs tere a megnyilatkozásra, nem érdemes írni, majdnemhogy élni sem, ezt válaszolta: „találd fel a körömvetést”, azaz forgácsoló szét magad, ha nincs más mód az alkotásra, de forgácsaid legyenek aranyforgácsok! Michelangelo sem kapott gigantikus műtermet, hogy ott alkossa meg szoborcsoportját, a Sixtusi kápolna mennyezetéhez „lapítva” csorgott szemébe a festék. Ha számunkra nem marad egyéb megoldás, táncoljunk zsebkendőnyi területen, ugyanott termeljük paprikát világszínvonalon, és nyerjük labdarúgó-világbajnokságot!

Mindezt annak tudatában írom le, hogy a Herder-jóslat beteljesülte egyelőre „halasztást szenved”, ám mindennapi herdereink iszonyatos ügybuzgalommal működnek, a sok-sok titkos féreg szüntelenül rájárja anyanyelvünket. Tudatosan – öntudatlan anyanyelvi lerongyolódásunk közepette. A napnak és éjszakának minden órájában fel-feldübörögnek a nyelvi pszichopáták a szégyenkezni képtelen újságpapírokon, a tévé szennycsatornáiban és hebegő-hebrencs rádiók (tiszteltet a kiváló kivételnek) műsorában. Mint akiket megszálltak a székszuálók! Édes anyanyelvünk hovatovább már nem erős várunk, hanem a sokirányú nyelvi rombolás ültette rémisztő rés. Miközben minden értelemben – állítólag – kitágul a világ, szorongatottságunkká szűkül a szellemtér. Ha mindez a vészjósló mértani haladvány szerint megy tovább, anyanyelvünk belátható időn belül utcasarkok rongya lesz: céda, cemen-de, cenk, rima, sároshátú! A magyarnak megmaradó magyar írók dolga – „ez a mi munkánk, és nem is kevés!” – az lesz, hogy a magyar nyelvet visszaszűziesítsék.

Kérem, ne csodálkozzanak a kemény hangon. Megütözhettek, de ne csodálkozzanak. Aki segítségért esdekel – mint ez esetben jómagam –, az nem értekezhet, hanem kiált. Arra gondolok, hogy közérzetünk mellett

én megemlíteném a magánérzetünket is, kiét-kiét, bár igazán csak a magam magánérzetét ismerem jól, ami valamivel rosszabb, mint a közérzetem, netán a közérzetünk. A nyelv-művelés tekintetében Kosztolányi Dezső a hétköznapi magyarok ünnepi magyarja, már-már szent eszelős, miközben konok és gyöngéden engesztelhetetlen rajongó és tudós. Ha a kor egyre szigorúbban „néz a körömre” a szabadság és magyarságunk megvallásában-gyakorlásában, *anyanyelvünk atyamestere*, a részletek csodálatos tudója és hirdetője örök támaszunkként működik halhatatlan szellemével. Buzdítás és menedék – az eljövendő századokra is!

Mondhatnám e „képzavarral” így is: Ő a tűzoltó, akinek a keze alatt ég a munka. Miközben az új herderek már nem jósolnak, alattomos ellen-szenvvel és módszeres kitartással csendben – nem is olyan csendben! – rombolnak. Jóllehet igaz, amit Kosztolányi Dezső hirdetett, hogy „az ágyúkat könnyebb leszerelni, mint a nyelveket”, ne engedjük, hogy az anyanyelvünk épségét vigyázóinkat eltántorítsák közös szerelmünk védelmezésétől. Immár alaposan a körömre égett a dolog! És körömszakadtáig lesz dolgunk, körkörös és itthon is, ahol még magyarul beszélnek – mert anyanyelvünk az utóbbi évtizedekben egyre szembetűnőbben *trianonizálódik*. „Aki anyanyelvét nem ismeri tüzetesen – írta volt a körömvetést ajánló Kosztolányi Dezső –, az egy nyelvet sem bírhat, az holta napjáig szellemi vakarcs, lelki nyomorék marad, ízellen, tartalmatlan és kedélytelen, s ha megannyi nyelven gagyog is, minden nyelven csak légüres általánosságokat mond.”

Ahol még magyar szó csendül, mintha századok mélyéről, többnyire olyanok ajkán a Kárpát-medencében, akiknek körmöt egész életükben csak a munka vág. Az anyanyelv: „a belső arcunk”. Nem rejtezkedhet gyáván és meglapulón, és nem is szabad hivatkozni a népek csodálatos nyelvzeneszerszámainak együttesében. Am „az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható”. Mi ezen a nyelven fogalmazhatjuk meg szellemünket életünk újabb „köröm-színpadán”.

Panek Zoltán

Munkatársak – a címlap belső oldalán Völgyi Piroska kilencvenedik születésnapjára

Akik a magyar nyelvtudomány művelőitől az utóbbi három-négy évtizedben létrehozott kézikönyveket forgatják, amilyen például az Értelmező Szótár, az Értelmező Kéziszótár, a Történeti-Etimológiai Szótár, a Nyelv-művelő Kézikönyv és társaik, bizonyára keveset foglalkoznak gondolatban azokkal, akik ezeket hosszú éveken, nemegyszer évtizedeken át szorgos munkával készítették.

De ha még a szerkesztőket számon tartják is, sőt legalább egyszer talán azt is átfutják: kik voltak a szócikkek írói, gondolkodnak-e azokra, akik ezek mögött álltak, akik nélkül e nagy szintézisek csak súlyos idővesztéssel jöhettek volna létre; akik nélkül egyik csapat sem lehetett volna igazán csapat. Azokra, akiknek a neve szoros betűrendben és kisebb betűtípussal a címlap belső oldalán olvasható.

Beszéljünk most egyszer, legalább néhány szóban, róluk is, e nagy munkák anyagának, céduláinak és kéziratának gondozói-ról, fontos részfeladatok pontos megoldói-ról, nélkülözhetetlen segítőitársainkról.

Különleges alkalmat szolgáltat most ehhez egy nevezetes évforduló, március 9-e, amikor közülük egy, **Völgyi Piroska**, az Új Magyar Tájszótárnak a hatvanas évek óta, vagyis mintegy harminc éve munkatársa, kilencvenedik születésnapját ünnepli. Az I. kötetben földrajzi szakértőként szerepel (lévén végzettsége szerint földrajz-természettudományi szakos tanár), s szótárunk egyik legfontosabb segédlete, a földrajzi nevek jegyzéke az ő keze mun-

káját dicséri. Egyes-egyedül neki köszönhető, hogy a szótár használójának nem kell a földrajzilag azonos helységek esetleg többször is megváltozott nevével bajlódni, forrásainknak olykor nagyon is következtetlen megnevezései között eligazodást keresnie, hanem mindig bizonyos lehet abban, hogy egy és ugyanazon hely a szócikkek mindegyikében ugyanazt a nevet viseli. Több mint 600 ezer cédulát kellett ehhez Völgyi Piroskának kézbe vennie és egyenként megítélnie, régi térképeket búvárolnia, és így tovább. És azután jött a növény- és állatnevek azonosítása, és tart még ma is forrásszámainknak a cédulákra való rávezetése. Mindez mindig a szótár íróit, szerkesztőit és használóit egyaránt megnyugtató megbízhatósággal, még a cédulák gondos kezelésére is ügyelő anyagszeretettel.

Amikor életének ezen a jeles napján több évtizedre visszanyúló szeretetünkkel és barátságunkkal köszöntjük, kívánva neki erőt, egészséget, továbbra is a jelenlegihez hasonlóan friss, éber, mindenre figyelő és mindent pontosan értő szellemet, személye legyen csupán példa, az egyik legjobb és legtisztellettreméltóbb példa kutatásainkat folyamatosan segítő munkatársaink közül. Akiknek kitartó és értékes munkájáért más jutalmat és más elismerést nincs módunkban adni, mint hogy nevüket felsoroljuk a közösségi munkával készült nagy nyelvtudományi szintézisek címlapjának belső oldalán. S legalább egyszer itt, az Édes Anyanyelvünk hasábjain is köszönetet mondunk nélkülözhetetlen munkájukért.

B. Lőrinczy Éva

PONTOZÓ

Mindenekelőtt az 1994. évi 5. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Névintarziák.* 1. Ábel. 2. Ányos. 3. Berta. 4. Elek. 5. Éva. 6. Ferenc. 7. Gerő. 8. Herta. 9. Ince. 10. Iván. 11. Lilla. 12. Oros.

II. *Vajh ki ő?* 1. Vijjogó. 2. Albánia. 3. Juhnyáj. 4. Dacolás. 5. Akasztó. Az első és a negyedik függőleges sorokból összeolvasható név: Vajda János.

III. *Rejtett címek.* 1. Lomha gályán (Tóth Árpád). 2. Erőltetett menet (Radnóti Miklós). 3. Macskajáték (Örkény István). 4. Színek és évek (Kafka Margit). 5. Komor ló (Móricz Zsigmond).

IV. *Számok és betűk.* Tündér szerencsénk kénye hány, vet, / Játszva emel s mosolyogva ver le. (A magyarokhoz)

V. *Cs. Szabó László a nyelvről.* A szókinscében megtámadott nyelv rendszerint már nemesebb szerveiben is beteg.

Azok közül a megfejtők közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez elegendő 75 pontot, a következőknek kedvezett a szerencse: Antal Magda, Kolozsvár (Cluj-Napoca), Fântânele u. 57/5; Dömény Zsolt, Nagykőrös, Bárány u. 4/a (2750); Erdeiné Török Zsuzsa, Debrecen, Poroszlai út 49. (4032); Kovács Tamásné, Panonhalma, Dózsa u. 20. (9090); Magyarlaci Józsefné, Pécs, Lítke József u. 12. I/5. (7632); Ország Ildikó, Kecskemét, Téglagyár u. 21/a (6000); Papp Judit, Tetétlen, Zöldfásor u. 48. (4148); Sebestyén Mészáros Berta, Géderlak, Rákóczi u. 21. (6334); Sterczér Ödön, Tatabánya, Pf. 1408. (2801); Zoltán Hunor-Csaba, Budapest, Zsirai Miklós u. 12. II. 8. (1038). Nyereményükhöz, a Koszorú – Száz vers az anyanyelvről című kötethez, amelyet bizonyára szívesen fognak forgatni, ez úton gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. *Hétszer hét.* Az ábra helyes kitöltése, azaz a meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után tessék úgy átrendezni a sorokat, hogy az R betűk helyén átlósan egy vendéglátó-ipari egység neve legyen olvasható. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

R						
	R					
		R				
			R			
				R		
					R	
						R

1. A melázó pillantás jelzője
2. Régebbi orvosi beavatkozás
3. Vidulás más baján
4. Kutyaival vadászik
5. Soproni üdülőövezet
6. Gyermekebetegség
7. Riasztó értesítés

II. *Melyik község szerény?* Nem nehéz rájönni, hogy itt következő rejtvényünk mindegyik kérdésére egy-egy helynévvel kell válaszolni. De melyikkel? Nos, azzal, amelyik a kérdésben dőlt betűkkel szedett szó vagy szókapcsolat betűiből – pontosabban betűjegyeiből – összeállítható. A rejtvényünk címében elrejtett *szerény* község például *Szenyér*, egy kedves dél-dunántúli település. Mindegyik helységnévért 2 pont jár; aki tehát valamennyit megtalálja, 24 pontot gyűjthet.

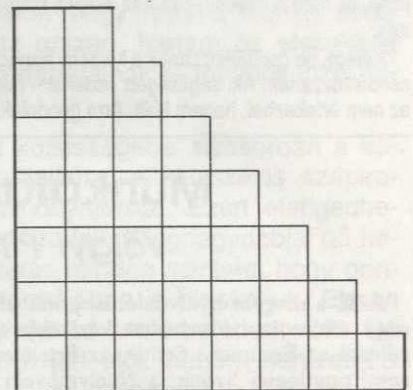
1. Melyik község *párás*?
2. Melyik község *csalóka*?
3. Melyik község *dicser*?
4. Melyik község *regényes*?
5. Melyik község *kapcsol*?
6. Melyik község *atyátlan*?
7. Melyik község *kordonos*?
8. Melyik község *magyarbarát*?
9. Melyik község *laza sarok*?
10. Melyik község minden *srác álma*?
11. Melyik község, hol *virul a szerelem*?
12. Melyik község, hol *virágot minden kis pisze kap*?

III. *Egy regény.* Egy képrejtvényt nyújtunk át olvasóinknak. Megfejtése egy magyar regény címe. A helyes megfejtésért 5, a regény szerzőjének nevéért további 3 pontot lehet szerezni.

IV. *Szólépcső.* Ha olvasóink helyesen, azaz a megfelelő szavakra rátalálva lépdelenek lefelé a szógrádicson – egyet mindig hozzátéve a már meglévő betűkhöz, de azok sorrendjét szabadon változtatgatva –, a legalsó fokra érve egy magyar író nevét kapják meg. Kiről van szó? A megfejtésért 14 pont jár.

1. E napon
2. Vonatkozó névmás
3. Cseremis
4. Szám is, orr is van ilyen
5. Fejér megyei borvidékről valók
6. Kemény fémjei
7. Az író, akit keresünk

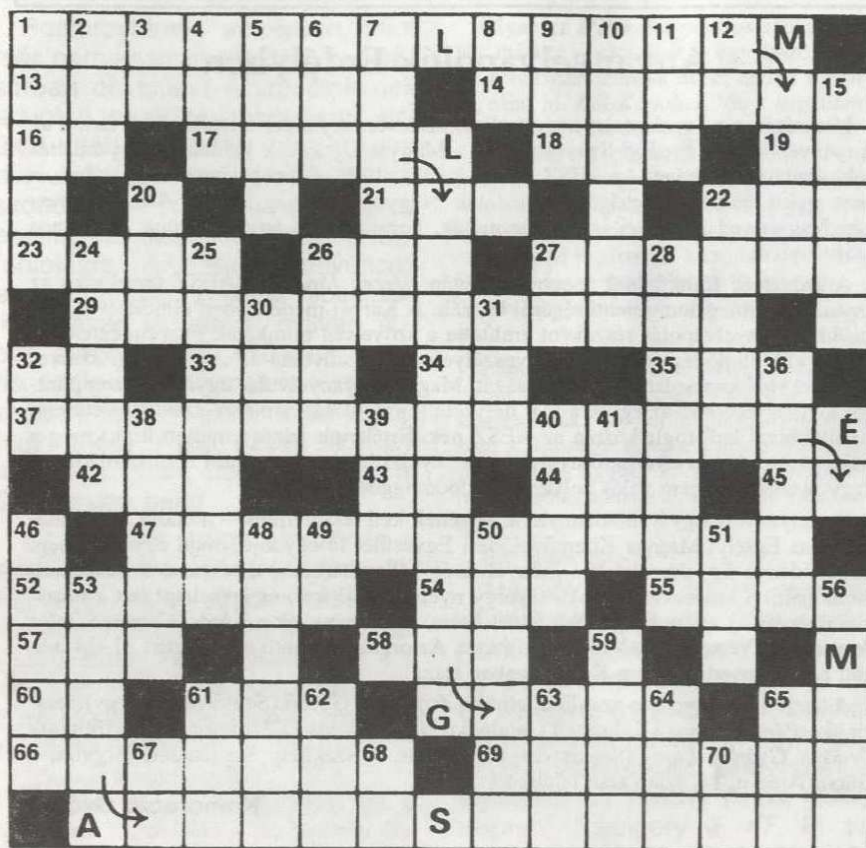
V. *Csoóri Sándor a nyelvről.* Keresztrejtvényünk fő sorában ezúttal azt a gondolatot idézzük, amelyet Herder- és Kossuth-díjas költőnk, az idén 65 éves Csoóri Sándor mondott egy interjúban az anyanyelvről. Ezt kell beküldeni. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 86 pont, de már 70 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A feladványok megoldását 1995. június 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó szórakozást, sikeres megfejtést kívánnak a rejtvények készítői:

Dékány Erzsébet (IV.)
Doroszlai Elekné – Grétsy László (II.)
Láng Miklós (I.)
Schmidt János (V.)
Zsigmond Győző (III.)

Ezúttal prózában

VÍZSZINTES: 1. Csoóri Sándor gondolatának kezdő szavai. 13. Sikeres színelőadás végén zúg. 14. Száva-parti város Belgrádtól nyugatra, várának ostromáról egyik – vitatott hitelű – verses nyelvemlékünk is szól. 16. Igeképző. 17. A gondolat negyedik része. 18. Bányakincs. 19. Svéd és osztrák autók betűjelzése. 21. A nitrogén és a mangán vegyjele. 22. Fehér réteg a sör tetején. 23. Kínai súlymérték. 26. Szigligeti ...; a Liliomfi írója. 27. Olimpiai bajnok tornász (Ferenc). 29. Áporodott levegőjű. 32. Határozott névelő. 33. Vas megyei település, a közelében híres arborétum (Ambrózy-kert) található. 34. Hektoliter, rövid. 35. Tüzes táncot jár. 37. A gondolat harmadik része. 42. A balti finn nyelvek egyike. 43. És, latinul. 44. Erácska. 45. A falióra nem méregből teszi! 47. Csoóri Sándor gondolatának ötödik, befejező része. 52. Folyik az ereszcsonnából. 54. Habzó ital, ma már tréfás szóval. 55. Axl ...; amerikai rockénekes. 57. Az Ung ukrán neve. 58. Hengeres testű, tüskés szárnyú halacska. 60. Kicsinyítő képző. 61. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei község. 65. Kintről. 66. Valamiben járatos, tapasztalt. 69. Fejvédőt viselő.

FÜGGŐLEGES: 1. Ócska, kopott, régies szóval. 2. ... Roid; Tandori Dezső írói álneve. 3. ... királya (Lalo-opera). 4. Zeusz lánya, a rontás istennője az ókori görög mitológiában. 5. Város Japán Honsz szigetén, a 8. században (Heidszók-jó néven) az ország fővárosa volt. 6. Az ittrium és a platina vegyjele. 7. Gyarló, könnyen bűnbe eső. 8. Város határai! 9. Ehhez tartozik, ennek része. 10. Győr közelében ömlik a Rábába. 11. New Yorkban működő rádió- és tévéársaság. 12. Középen leás! 15. USA-beli orvos, a járványos gyermekbénulás elleni védőoltás (...cseppek) kifejlesztője (Albert Bruce, 1906–1993). 20. Sportöltözék része. 22. Vietnam fővárosa. 24. Gyümölcsöt szárít. 25. Verekedős hangmérnök duplán teszi! 26. Bulla ...; Giza alakítója Makk Károly Macskajáték című filmjében (1913–1980). 27. Néma apát! 28. Kis teremű, eredetileg rókavadászatra kitenyésztett kutyafajta. 30. Íme, itt látható! 31. Gótikus templomáról híres magaslati település Svájcban. 32. Versbéli sóhaj. 36. Bársonyszerű szövet. 38. Kairó folyója. 39. Főnévképző, a -zat párja. 40. Időben eljut a munkahelyére. 41. A munka és a hőmennység egysége a CGS-rendszerben. 46. Becézett Ilona. 48. Hirtelen eszméléskor ütünk rá. 49. Idegvégződés! 50. Szakorvos. 51. Elektromos töltésű anyagi részecske. 53. A gondolat második része. 56. A magyar eredetmítosz szerint ő Álmos fejedelem anyja. 59. El innen, madár! 61. Olasz és tunéziai autók jelzése. 62. Gyalult tők! 63. Soha, németül (NIE). 64. Borítókösár. 65. Kusza csomó. 67. Az Aida kezdete! 68. A Simeon család c. regényciklus írójának névbetűi. 70. Félkész!

Schmidt János

Bölcseledő remek rímek

Az iszákos

Nappal vedel szenvedéllyel,
Aztán attól szenved éjjel.

A bulvársajtóról

Légyfogó a híráradat.
Nem menekül, ki ráragad.

Egy könyv tömeghatásáról

Mik ezek a műveletek?
Mit tesz ez a műveletek?

A haltenyésztőkhöz

Tudástok ha
összehangolnátok,
nem pusztulna annyi
angolnátok.

Egy bűnös asszony vádlói

Hogyha rá vet követ kezünk,
holnap már mi következünk.

Neuraszténia

Ha nem hat az érvelésem,
felszökik az érverésem.

A Guinness vonzásában

Honnan vegyek elő „leg”-et,
hogy kaphassak előleget?

Identitás

Nem pótolhat sí kereket.
Havon lel csak sikereket.

Tanács rosszul alvóknak

Mit is mondjak taláalomra?
A sör jó ital álomra.

Minőségromlás

Híre volt a magyar lónak.
Miért tartják ma gyarlónak?

Ízlés dolga

Van, akinek a hal álom.
Énnekem meg a halálom.

Németh Emil

A NYELVMŰVELŐ MOZGALOM HÍREI

Az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke 1995. szeptember 18–19. között Budapesten tudományos ülésszakot rendez *Elemzerkezet és linearitás* címmel.

Az 5. Egyetemi Anyanyelvi Napok rendezvényt sorozata, a Szép magyar beszéd, helyesírási, versmondó és nyelvhelyességi verseny 1995. február 21–22-én zajlott le az ELTE-n.

Megjelent a *Kétnyelvűség* című nyelv- és kultúrtörténeti szaklap 1994/4–5. száma. Címek a tartalomról: Antropológia és nyelvészet, Magyar nyelvű geopolitika, A változatok hely(zet)e a Kárpát-medence nyelvi ökológiájában. Megrendelhető 190 Ft-os áron: Pszicholingva, 2111 Szada, Kisfaludy u. 34.

BAKOS FERENC *Idegen szavak és kifejezések kézikönyve* című munkájának új, bővített kiadása megjelent az Akadémiai Kiadó gondozásában. A *Strukturális magyar nyelvtan* II. kötete, a Fonológia már ugyancsak a könyvesboltokban van.

Sajtónyelvi és beszédtechnikai fejezetekkel megjelent BALÁZS GÉZA *Újságírás, rádiózás* című tankönyve, amelyet elsősorban diákrádiósoknak, diákújságíróknak, valamint a most induló lapok és rádiók munkatársainak ajánl a kiadó, a Diákújságírók Országos Egyesülete.

A diákújságírók és diákrádiósok országos táborára 1995. július 3–12. között lesz Mezöhegyrényben. Az Anyanyelvűpolók Szövetsége által is támogatott táborba a Diákújságírók Országos Egyesületében lehet jelentkezni. Levélcím: 1576 Bp., Pf. 10. Iroda: Budapest, XIV., Örs vezér tér 11. Telefon: 222-8213.

A Gundel Károly Vendéglátóipari Iskola 1994. december 10-én ismét megrendezte az immár hagyományos Péchy Blanka-émléknapot.

Ha megkésve is, végre kötetben is megjelent a Nyelvtudományi Intézet nyelvinorma-konferenciájának anyaga, A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában címmel. A kiadvány szerkesztői: KEMÉNY GÁBOR és KARDOS TAMÁS. Beszerezhető az MTA Nyelvtudományi Intézetében, 300 Ft-os áron.

Az Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége 1995. április 21–24. között tartja Anyanyelvi Napok című rendezvényt Nagyenyeden, s ennek keretében zajlik le a Kőrösi Csoma Sándor anyanyelvi vetélkedő országos döntője is. Az eseménysorozathoz kapcsolódik egy tudományos megbeszélés is A szörvány nyelve címmel.

Érettségi témakörök, tételek – Magyar nyelv című könyvét új kiadásban jelentette meg a Corvina Kiadó – nemcsak érettségizőknek, hanem minden középiskolásnak és magyar szakból felvételizőnek.

Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat címmel a Nyelvtudományi Intézet kiadta a 6. élőnyelvi konferencia előadásait. A 330 forintos áron kapható kötetet KASSAI ILONA szerkesztette.

Arckép és kézírás címmel immár második kötete is megjelent azoknak a remek portréknak, amelyeket a jeles régész, LÁSZLÓ GYULA rajzolt ismert kortársairól. A kötetet az Új Horizont Folyóirat- és Könyvkiadó Alapítvány jelentette meg.

Összeállította: B. G. – G. L.

Anyanyelvűpolók Erdélyben

Nemrégiben a Sepsiszentgyörgy melletti Árkoson anyanyelvi értekezletet tartott az Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége és a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének oktatási bizottsága. Az AESZ megalakulása (1990) óta soha ilyen nagy számban nem gyűlt össze a tagság. Megjelentek Nagybanja, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Nagyenyed küldöttei is, és elmondták, hogy milyen anyanyelvünk állapota a szörványban.

A szövetség főtákarának megnyitója után Péntek János, az AESZ társelnöke az anyanyelvi mozgalom jelentőségéről beszélt. A Kárpát-medencében elindított erőteljesebb anyanyelvűpolás részeként említette a szövetség munkáját. Figyelmeztetett a nyelvi különfejlődés ártalmaira és veszélyeire, hangsúlyozta az anyaországi szervezetekkel való kapcsolattartás fontosságát. Magyar anyanyelvünk ügyét két szempontból kell figyelni: az egyik a jogi helyzete (ez politika), a másik szakmai vetületű. Ez utóbbival kell foglalkoznia az AESZ-nek. Értekeink jelzése mellett kitért még a szörványban bekövetkező nyelvcsere, nyelvi beolvadásra, ami nem rémlátomás vagy hisztéria, hanem valós helyzetből adódó aggodalom.

Az anyanyelv ügyét mindannyiunk ügyének kell tekintenünk – mondta felszólalásában az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület főjegyzője, majd egy vajdasági költőt idézve figyelmeztetett a „senyelvűség” állapotára. Az értekezleten beszámolt munkájáról a kolozsvári Aranka György nyelvművelő kör, és javaslatot tett a romániai magyarság nyelvvállalatának felmérésére. Megtárgyalták a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Verseny (KAV) lebonyolítását. Az országos döntő idén április 21–24. között a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban lesz.

A tisztújítást követően az AESZ elnöke Zsigmond Győző (Sepsiszentgyörgy), társelnöke Péntek János (Kolozsvár), alelnöke Nagy Tamás (Kézdivásárhely), főtákará Ördög Gyárfás Lajos (Sepsiszentgyörgy) lett. A székhely Sepsiszentgyörgyön, a Gábor Áron u. 14. szám alatt található.

Komoróczy György

Pedagógusjelöltek helyesírási versenye

Ebben a tanévben is megrendezték a tudományegyetemek, valamint a tanító- és tanárképző főiskolák országos helyesírási versenyét, amely tavaly óta Nagy J. Béla nevét viseli. A házigazda az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszéke volt. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával ismét lehetővé vált a szomszédos országok magyar szakos tanárokat képző intézményeinek legjobbait meghívni. Ez alkalommal kolozsvári, nyitrai és pozsonyi fiatalokat is üdvözölhettünk a versenyen, amelyen egyébként húszan vettek részt. Intézménytípusonkénti megoszlásuk a következő: hat egyetemi, hat tanár-, hét tanító- és egy óvóképző főiskolai hallgató.

A feladatok megoldása előtt Fábán Pál egyetemi tanár, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának (és az itteni zsűrinek) az elnöke tartott előadást A magyar helyesírás szabályai 11. kiadásának legújabb lenyomatáról. Ez a könyv 1994 végén került a boltokba; a szabályok ugyan változatlanok, de példaanyaga – mind a szabályzati, mind pedig a szótári részé – fölfrissült, a korhoz igazodott.

Maga a verseny két részből állt: először a tollbamondást írták le a jelöltek, majd a hét gyakorlatból álló feladatsor következett. Mindkettőnek összeállítója T. Urbán Ilona, a Nyelvtudományi Intézet munkatársa, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának tagja. A hagyományos feladatokon kívül – mint amilyen a tulajdonnevek írása, a magánhangzók időtartamának jelölése vagy az elválasztás – szerepeltek olyanok is, amelyek alaposan megmozgatták a nyelvi fantáziát. A résztvevők egynémelyiket megzavarta, amikor a szavak kiejtése volt megadva, és a helyesen leírt formát maguknak kellett jelölniük: „tözszyökeres” – tösgyökeres. Itt váratlanul gondot okozott a folyj és a folyjon (többen lly-nal írták). Igen tanulságos a hibák elemzése, az okok keresése. Ebből kiderül, hogy a minden napok helytelen írásgyakorlata, a sokszor hibásan elénk kerülő szavak, kifejezések mélyen az emberbe ivódnak, és hatásuk alól a versenyzők sem tudták magukat mindig kivonni. Többen ezzel indokolták a magyar nyelv hete és a Hóhéherke gyermekruházat bolt végig nagy kezdőbetűs írásmódját. A tanárok számára figyelemre méltó tény, hogy szaporodnak az elválasztási hibák.

A bírálóbizottság örömmel állapította meg, hogy a verseny színvonala – a résztvevőknek és a felkészítő tanároknak köszönhetően – minden korábbinál magasabb volt. A mezőny nagyon kiegyenlítettnek bizonyult, és az első öt helyezettet csak 1–1 pont választotta el egymástól. Helyesírásunk jövője szempontjából fontos, hogy a különböző intézménytípusokban egységes legyen a hallgatókkal szemben támasztott követelményrendszer ebből a tárgyból. A verseny végeredménye igazolta ezt a kívánalmat: 1. Őszi Gitta (József Attila Tudományegyetem); 2. Szijártó Tímea (Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola); 3. Pethő Zsuzsa (Budapesti Tanítóképző Főiskola); 4. Jüling András (Eötvös Loránd Tudományegyetem); 5. Övári Valéria (Miskolci Egyetem); 6. Győre Balázs (Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola).

Zimányi Árpád

Postarovatunk, amelyben, mint már nemegyszer jeleztük is, első sorban olvasóink észrevételeinek adunk hangot, azaz hogy teret, ezúttal afféle egyveleg. Van itt bennünket bíráló megjegyzés, de köszönőlevél is; akad érdekes esetleg továbbgondolásra, megfontolásra érdemes nyelvészeti eszmefuttatás, s akad hibakipelengézés is, amely nyilván abban a reményben született, hogy ha eddig nem sikerült is kiirtani a szóban forgó nyelvi fonáságot, majd most, majd ezzel sikerülni fog. Adja Isten, hogy így legyen! De vágjunk bele!

Úgy illendő, hogy először is a saját portánk előtt söpörjünk, főleg ha van is ott söpörnivaló! Nos, van. **Dr. Pásztor Emil** olvasónktól (3330 Eger, Rózsa Károly u. 4.), aki egyébként megbecsült szerzőnk is, kaptuk a következő helyreigazító levelet:

„Tisztelt Szerkesztőség!

Az Édes Anyanyelvünk 1994. évi 5. számának 13. oldalán a burgenlandi Galambos Ferenc Ireneuszról azt olvashatuk, hogy „ha magyar híveiről van szó, *fáradtságot* nem ismerő”. Itt bizony hiányzik egy közbülső *t* betű, mert igazában a *fáradtságot* (= a fáradt állapotot) nem ismeri munkája közben ez a tudós plébános. Viszont közbülső *t* nélkül kellene írni azt, hogy ha magyar ügyről van szó, akkor Galambos atya nem sajnálja a *fáradtságot* (= a fáradozást).”

Kedves Tanár Úr, köszönjük a leckét! Bár ezt mi is megtanultuk annak idején, figyelmetlenségéből mégis hibáztunk. Most már csak azzal vigasztalhatjuk magunkat, hogy a mi esetünkből mások is okulnak, s a jövőben nem fogják t-tlenül (el)nézni mások szorgos, *fáradtságot* nem ismerő munkáját.

Egy másik kedves olvasónk – és olykor-olykor ugyancsak szerzőnk –, **dr. Victor András** (1036 Budapest, Lajos u. 105.) is lapunk egyik cikkéhez, illetve annak egyik vitatható nyelvi megoldásához szól hozzá. Ime!

„Kedves Anyanyelv-testvéreim!

Az 1994. áprilisi számban láttam egy tanulságos – bár nem egyértelműen nyelvi – hibát. Egy régi helyesírási könyvvel kapcsolatban ezt írja a Békebeli helyesírás című cikk szerzője: »Ma már nem ilyen lelkes felkiáltásokkal fedezzük fel az erőműveket, főként akkor, ha például Bős-Nagymaroson található«.

Olyan ez a Bős-Nagymaros szókapcsolat, mintha – mondjuk – egy közös vasútállomásnak lenne a neve; ahhoz hasonló, mint pl. *Kál-Kápolna*. Vagy sugallhatja azt az érzést is, hogy ez esetleg ugyanazon településnek az idegen és a magyar neve együtt, mint pl. *Oradea-Nagyvárad*. Csakhogy Bős és Nagymaros igencsak messze esnek egymástól; még országhatár is húzódik közöttük. Másrészt Bős – még ha szokatlan is talán a neve – éppen magyarul *Bős*; szlovákul *Gabčíkovo*.

Lám: gondolkodásunkat és szóhasználatunkat milyen erősen befolyásolják a sztereotípiák. Így fordulhat elő, hogy aki nem a földrajzi, hanem a nyelvhelyességi kérdésekre figyel, az nem veszi észre, hogy névhasználatával »eltörölte a határokat«.

Bár igaza lenne!”

Magam is úgy érzem, mint levélírónk, hogy ti. ez „nem egyértelműen nyelvi hiba”. Ám ezt egyáltalán nem mondhatjuk el arról az egyre gyakrabban felbukkanó vétségről, amelynek egyik példáját – vagy inkább példányát? – **Gyulaváriné Patthy Anna** (9400 Sopron, Csengery u. 47. II. 1.) ajánlotta figyelmünkbe. Bár évekkel ezelőtt már volt szó lapunkban e hibáról (1990. 2:4), úgy ítéljük, levele érdemes a bemutatásra.

„Tisztelt Szerkesztőség!

1994. május 2. A televízió Híradójában, 19 óra 30 perckor a bájos bemondónó elsőként azt közli velünk, hogy május 6-án Mindszenty Józsefre, Magyarország egykori bíboros hercegprímására emlékezik az egyház, a hívők serege, halálának évfordulóján. A nagy *egyházfira* – mondja. Meghül bennem a vér – és azonmód Harangláb jut eszembe, a fondor lelkületű egyházi. (Petőfi: A helység kalapácsa – Hősköltemény négy énekben, 1844.)

A néhai mártír, Mindszenty József főpap a katolikus egyház nagy fia, egyházi férfiú, sőt egyházfő, de semmiképpen sem *egyházfi*! Aki csak egyszer is olvasta Petőfi remekét, annak világosan kell látnia a különbséget: az egyházi a templomot rendben tartó harangozó, egyházközségi alkalmazott, nem papi személy. Míg a bíboros: főpap!”

Miután ezt tisztáztuk, egy magyartanár, **Bayer Béla** (7150 Bonyhád, Perczel kert. 8.) leveléből emelünk ki egy gondolatot. Levélírónk, mint itt nem idézett sorából kiderül, tavaly nyáron elvesztette látását. Mint olvasóink mindjárt meggyőződhetnek róla, a világgal való kapcsolata, anyanyelvünk rejtett finomságai iránti fogékonysága nem szűnt meg...

„A köznyelv a félszeg, visszahúzódó, bátortalan gyermeket ekképpen jellemzi: *elanyátlanult, elanyátlanodott gyerek*. *Elanyátlanult?* De hisz az apa az erős, akire az anya támaszkodhat! Anita Heilig német szociológus szerint »apa nélkül csak sérült gyermek nevelhető«. Főleg igaz ez a fiúkra – fejtegeti tovább a kutató –, ugyanis a gyermekét egyedül nevelő anya teljesen a porontyának él, magatartásával mégis sérti gyermekét.

Nos, állást foglalva a dologban úgy, hogy egyik felet se bántuk meg, csak igen diplomatikusan lehet. (Nem is e kis írás feladata.) Ám az szerintem kérdéses, hogy célszerű-e egyértelműen anyátlannak nevezni azt a gyermeket, akibe voltaképpen az apa hiánya épített be gátakat.”

Érdekes gondolat, még ha a nyelvhasználat alighanem ellenáll is érvényesítésének. Köszönjük szépen! És ugyanígy hálásan köszönjük a magyar nyelv művelés jelenlegi nesztorának, az idén 85. életévében járó jeles nyelv művelőnek – és hasonlóan jeles Ady-kutatónak –, **Kovalovszky Miklósnak** (1122 Budapest, Maros u. 40.) azt a néhány kedves sorát, amelyet a Lőrincze-díj múlt év végi neki ítélesekor vetett papírra és küldött el lapunknak, amelynek csaknem egy évtizeden át szerkesztőbizottsági tagja is volt. Ezt írta:

„Kedves Barátaim!

Meglepődve és megilletődött köszönettel fogadom a Lőrincze-díj megtiszteltetését. Lőrincze Lajossal, akinek a neve nyelvi művelődésünk egy korszakát jelenti, félszázados barátság és közös munka fűzött össze. Hat évtizeden át nyelvünk ügyének dolgos munkása voltam, s úgy érzem, pályámat voltaképpen befejeztem. Az volna tehát gyümölcsöző, ha a Szövetség kitüntető figyelem talán nem a múlt, hanem a jövő felé irányulna: fiatalabb, érdemes tagjainak tevékenységét jutalmazná és emelné ki e díjjal, jelképes stafétabotként örökítve tovább a mozgalmat serkentő szellemét.”

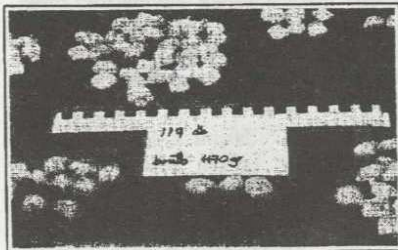
Kedves Miklós Bátyám! Amit a Lőrincze-díj jelképes stafétabot voltáról írtál, abban tökéletesen egyetértünk. De Te is tudod: a stafétabotot nemcsak átvenni művészet, hanem átadni is. S aki ezt olyan szerénységgel és választékos ízléssel tudja tenni, mint Te – éppen leveled a bizonyíték rá –, annak mindenképpen, még a váltóbot átvévinél, a fiataloknál is jobban kijár a Lőrincze-díj.

Grétsy László

Egy kiló kokain a gyomrában • Profi nyelőt fogtak Kőrmenden

Fizettség helyett beöntés

Eredetileg Milánóig vitte volna gyomrában és beleiben a kolumbiai férfi azokat a műanyag kapszulákat, amelyek a vémőrség és persze az orvos sagedelmével már Kőrmenden napvilágra kerültek. A beöntés hatására még péntek éjszaka előkerült a szállítmány harmada, ám a következő napon összesen 117 gumigolyó került elő corpus delictiként.

A Mai Nap 1995. január 24-i számának utolsó oldaláról való ez a vastag betűs cím, melyben a *fizettség* szó két *t*-vel van írva. Jó-jó, a számítógép billentyűzetén egy-egy tétova leütésnek betűkettőződés lehet a következménye (azt föl sem tettezzük, hogy egy országos napilap szerkesztőségében ne tudnák, hány *t* betű van a *fizettség*-ben). De hát korrektúra is van a világon, nemde? Vagy nincs?! (A lapnak indulásától fogva híve és majdnem mindennapi olvasója: K. G.)

ÚJ VIDEOTÉKA NYÍLIK.

- Olcsóbb kölcsönzési - feltételekkel,
- nagyobb választékkal
- ingyenes klubtagsági díjjal

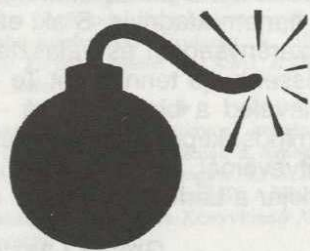
1 kazetta 1 napra 100 Ft

Az itt olvasható pár sor egy komáromi szórólapnak egy részlete. Mi tagadás, az *ingyenes klubtagsági díjjal* nem tudunk mit kezdeni, bárhoggy igyekeztünk is „megmagyarázni”. Ha ugyanis a klubtagság ingyenes, akkor nincs tagsági díj. Ha viszont mégis van, akkor már nem lehet szó ingyenességről. Ingyenes észlelő díj fejében okulásul közreadja: G. L.

Mint a mellékelt ábra mutatja, annyira „bomba”-jó, hogy fel is robban. Csakhogy mi nem akarunk bombakárosultak lenni! (A Kisalföld 1994. szeptember 19-i számában bukkant rá Karsai Alfonz né olvasónk.)

20 KISALFÖLD

APRÓHIRDETÉS

BOMBAJÓ ÁR!

GYŐRI FÉLTARTÓS HABTEJSZIN:

Ft

(javasolt fogyasztói ár)

ÁTVÉTELKOR KIPRÓBÁLHATÓ!

H-1 3 db-os háztartási szett:

1980 Ft áfás áron

Szállítási költséget tartalmazza

1 db, a fogorvosok által

elismer, elemes

nyomasztó fogmosó

szett 4 db fogkefével

A masszíroz bizony dupla sz-szel van, még a népnyelvben is, helyesen tehát: *íny-masszírozó*! Az RTV-újságban találta:

B. G.

Kristályh arang széljáték

Szikrázik és cseng a legkisebb szélfuvallatra is.

Hogy szikrázik és cseng a legkisebb fuvallatra is, az rendben van. De hogy a *kristályh arang széljáték*-nak még a betűit is így szertedobálja az a fránya szél, az már túlzás. Ha a Ház és hobby c. reklámlapban máskor is ilyenekkel traktálnak bennünket, örök *h ara(n)g*! (Beküldte Deák Ferenc salgótarjáni olvasónk.)

Rádior

RÁDIO Kft.

A Rádior minden nap ugyanabban az időben, 14.00 és 20.00 között sugározza műsorát az FM MHz-es ultrarövidhullámon!

Címünk: Tel:

HALGASSON RANK! HALGASSON! HIVJON! IRJON! HIRDESSEN!

Dehoggy hallgatok rájuk! Két fülem van, két *l*-lel írjuk a *hall*-t, mint azt minden kezdő rádióhallgató tudja! B. G.